

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра історії та методики її навчання
(назва кафедри)

СТАТИСТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЯК РЕСУРС
РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ ІСТОРІЇ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня магістр
(бакалавр, магістр)

спеціальності 014 Середня освіта (Історія та
громадянська освіта)
(шифр і назва спеціальності (спеціалізації, предметної спеціальності))

освітньої програми Середня освіта: історія та
громадянська освіта. Національно-патріотичне
виховання
(назва освітньої програми)

Нагорняк Алли Федорівни
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

Керівник кандидат історичних наук,
доцент Гончарова Н. О.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рецензент викладач історії Арцизького
професійного аграрного ліцею Чемерисов О.В.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри історії та методики її навчання
(назва випускової кафедри)

протокол № 7 від «17» чрудня 2025 р.

Завідувач кафедри

Гончарова Н.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист
на відкритому засіданні ЕК

«29» чрудня 2025 р.

Оцінка 1008 відмінно
(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК

[підпис]
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНА І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ РОБОТИ	7
1.1. Аналіз історіографії	7
1.2. Джерела і методи дослідження	20
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ	25
2.1. Компетенізація профільної історичної освіти як начасна потреба	25
2.2. Статистичні джерела як основа опанування історичного процесу	35
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ	36
3.1. Дидактичний ресурс статистики у вивченні історичних дисциплін	36
3.2. Рекомендаційні зауваги до формування комплексної історичної компетентності	74
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	101

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчення етнокультурного розвитку України, насамперед у регіональному аспекті, є одним із перспективних напрямів наукового пошуку. Соціально-політичні й економічні зрушення призвели не лише до здобуття українцями власної самостійної держави, але й до етнонаціональної активізації представників народів, котрі проживають на території України. На сучасному етапі зріс інтерес дослідників до буття кожної етнічної меншини, її минувшини і сьогодення.

Світове співтовариство дійшло до чіткого усвідомлення того, що асиміляція етносів, зникнення їхніх самобутніх культур може спричинити інтелектуальну катастрофу людства. Глобалізація як об'єктивна даність сучасності в контексті спільної боротьби з економічними проблемами, відкриття кордонів, уніфікації грошових одиниць не має породжувати злиття культур окремих націй. Збереження і розвиток національних культур варто розглядати як надважливу складову загальносвітового культурного розвитку.

Подальша розбудова сучасного поліетнічного соціуму потребує комплексного наукового вивчення поєднання етнічної самоідентифікації з формуванням сучасної нації як громадянської співдружності.

Вагомим проявом процесу відродження етнічних меншин є діяльність національно–культурних товариств. Функціонування цих організацій дозволяє громадянам, які не належать до титульного етносу, щонайбільше реалізувати своє право на вивчення мови, культури, традицій. Національно-культурні товариства здатні об'єднувати людей із метою реалізації різних заходів, спрямованих на етнічне відродження певної меншини.

Одним із найбільш значущих здобутків України за період незалежності є дотримання мирного співіснування населення, сприяння уникненню потенційних міжкультурних і міжетнічних конфліктів. Готовність до збереження у майбутньому саме таких орієнтирів є запорукою усвідомлення унікальної самобутності інакших культур, поважного ставлення до різних

світоглядних переконань, закладення неупередженого і толерантного погляду на світ, вироблення оптимальної взаємодії всіх соціокультурних суспільних структур.

Етнокультурне відновлення національних меншин не вичерпується лише діяльністю громадських об'єднань. Але цим товариствам належить помітний внесок у розвій етнічних меншин і України загалом. Отже, теоретичний і практичний досвід національно-культурних товариств заслуговує на всебічне вивчення.

Метою магістерської роботи є аналіз процесу відродження національних меншин в контексті діяльності національно-культурних товариств.

Завдання кваліфікаційної роботи:

- проаналізувати стан історіографічної розробки обраної теми, її джерельного забезпечення;
- визначити сутність основних понять теми, як-от: «національна меншина», «національно-культурне об'єднання», «національно-культурний центр», «національно-культурне товариство», «громадське об'єднання національної меншини»;
- висвітлити правове забезпечення роботи національно-культурних товариств;
- дослідити основні принципи побудови і форми організаційної структури національно-культурних товариств;
- показати етапи процесу утворення громадських організацій національних меншин Одеської області;
- проаналізувати статистичні дані щодо функціонування громадських об'єднань національних меншин Одещини;
- розробити рекомендації щодо практичного застосування етнонаціональної компоненти у навчанні історії;
- з'ясувати значення національно-культурних організацій у національному відродженні.

Об'єктом є національно-культурні товариства як осередки етновідродження національних меншин.

Предмет дослідження – напрями, прийоми та форми роботи національно-культурних об'єднань; етнокультурні процеси як наслідок діяльності громадських організацій національних меншин.

Географічні межі охоплюють територію Одеської області. Подекуди географія в роботі розширюється до кордонів всієї України, що дозволяє висвітлити загальні тенденції розвитку досліджуваних процесів.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 90-х років ХХ ст. до 2020 р. – період утвердження незалежності України, національного відродження українського етносу й етнічних меншин, виникнення та діяльності національно-культурних товариств як проявів етнонаціональної мобілізації.

Новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше здійснено комплексне дослідження теоретичної і практичної складових діяльності національно-культурних товариств Одещини. Суттєво розширено розуміння значущості етнічного чинника для сучасного культурного життя.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали роботи можуть бути використані при підготовці студентів до практичних занять із відповідних навчальних дисциплін, в перспективних теоретичних дослідженнях специфіки національно-культурного руху в Україні, при укладанні навчальних посібників етнонаціональної проблематики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи представлено в доповідях на конференціях: Міжнародній студентській науковій конференції «Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації» (м. Одеса, 08 травня 2020 р.); Х Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента», присвяченій Всесвітньому дню науки (м. Ізмаїл, 15 травня 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Науковий пошук студентів ХХІ ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку

гуманітарних і соціально-економічних наук» (м. Ізмаїл, 18 листопада 2020 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Science and practice: implementation to modern society» (м. Манчестер, Велика Британія, 26–28 грудня 2020 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено у двох публікаціях автора:

1) Кіосєва Д. В. Діяльність національно-культурних товариств у світлі сучасних наукових розвідок. *Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації* : матеріали міжнародної студентської наукової конференції, м. Одеса, 8 травня 2020 р. Одеса : Молодіжна наукова ліга, 2020. Т. 6. С. 6–8.

2) Кіосєва Д. В. Етнонаціональна складова в освітньому процесі. *Science and practice : implementation to modern society* : матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції, м. Манчестер, Велика Британія, 26–28 грудня 2020 р. Манчестер : Peal Press Ltd., 2020. С. 1177–1180.

Структура роботи обґрунтована актуальністю, метою і завданнями дослідження та має вигляд: вступ, основна частина, яка включає три розділи, висновки, список використаних джерел та літератури, додатки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЧНА І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ РОБОТИ

1.1. Аналіз історіографії

Вивченню різноманітних аспектів національно-культурної діяльності присвячено чимало праць, що беззаперечно підтверджує інтерес до неї з боку фахівців. Наявну літературу доцільно структурувати.

Специфіка кваліфікаційної роботи спонукає до опрацювання фахової літератури, котра висвітлює новітні підходи до реалізації національно-культурного процесу. У монографії Л. Лойко досліджується феномен етнонаціональних громадських організацій як специфічного інституту поліетнічного громадянського суспільства незалежної України. Автором аналізуються теорії етнічної і політичної нації, громадянського суспільства та його корпоративізації. Розглядається історія формування громадських організацій етнічних меншин в Україні, їхня типологія, проблеми легітимізації й організаційної побудови. Крім того, показано специфіку становлення громадських організацій основних етнічних спільнот України, проаналізовано пріоритетні напрями їхньої діяльності¹.

Корисними для дослідження є матеріали енциклопедичного видання. В ньому розглянуто етнонаціональну сферу під кутом нового наукового напрямку – етнодержавознавства. Зручний понятійно-термінологічний інструментарій цієї праці відображає спробу осмислення державотворчого поступу українства крізь призму історичного етнонаціонального розвитку як органічної складової світової та вітчизняної історії².

¹ Лойко Л. І. Громадські організації етнічних меншин України : природа, легітимність, діяльність : Монографія. Київ : Поліграфічний центр «Фоліант», 2005. 633 с.

² Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького ; Відп. ред. Ю. І. Римаренко. Київ : Довіра ; Генеза, 1996. 942 с.

Навчальний посібник Є. Ткаченка присвячено дослідженню проблем міжнародних і національних засад, інституційних механізмів захисту прав етнічних та мовних меншин. Науковцем наведено аналіз основних підходів до визначення понять «міжнаціональні відносини», «національна меншина», «етнічна меншина», «мовна меншина» та «корінний народ». Розглядаються також історико-правові передумови виникнення, етапи становлення і практична діяльність міжнародних універсальних і регіональних механізмів захисту меншин. Окремо розглядаються питання, пов'язані із захистом прав меншин у національному законодавстві зарубіжних країн. Акцент робиться на розкритті змісту нормативно-правових джерел щодо забезпечення прав національних меншин в Україні з точки зору їх відповідності чинним міжнародно-правовим стандартам¹.

Науково-довідкове видання про національні меншини України містить інформацію щодо історії їх поселення на території нашої держави, органи державної влади, що опікуються національними меншинами тощо. Також у довіднику подано бібліографію стосовно історії та сьогодення етнічних складових українського народу, видатних осіб іноземного походження, життя та діяльність яких була пов'язана з Україною².

В основі наступного видання науково-популярні нариси про кращі традиції добросусідства Одещини в історичному дискурсі. Наявна низка авторських розробок експертного рівня додатково розкриває актуальні питання розвитку міжетнічної толерантності в одеському регіоні та інших поліетнічних областях України³. Зауважимо, що деякі з посібників мають суто енциклопедичну форму, котра ефективна своєю структурованістю.

¹ Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 315 с.

² Національні меншини України : історія та сучасність : науково-довідкове видання / упоряд. І. Винниченко, Р. Марценюк. Київ : Міжрегіональна академія управління персоналом, 2006. 252 с.

³ Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с.

Останні роки спостерігається зростання інтересу до досліджуваної у роботі теми. Це підтверджує збільшення кількості новітніх наукових розвідок. Певна частина з них – це статті, присвячені загальним питанням проблематики, що вивчається. О. Кравченко у праці аналізує проблеми у формуванні наукового і політичного дискурсу вітчизняного національного культурного простору, розглядає альтернативні моделі концепцій перспективної національно-культурної динаміки України. Науковець переконує, що «наявність різних підходів до бачення образу України в контексті проекту нації є свідченням політичної інтенції культурного дискурсу»¹.

М. Багмет, Л. Ляпіна доводять, що посилення міжкультурної взаємодії етносів є одним із ключових чинників громадянського миру та консолідації нації. Отже, держава має взяти курс на побудову багатокультурного суспільства, національна ідентичність членів котрого формується на засадах територіального патріотизму та етнічного плюралізму².

Л. Хрящевською розглядається процес відродження національних меншин в умовах становлення державності в контексті діяльності організацій національних меншин. Авторка переконує, наголошуючи на надважливості підтримки національно-культурних товариств, що це сприятиме закладенню атмосфери запобігання етнічних конфліктів та розбудові правового поліетнічного суспільства, а також реальному формуванню нового типу мислення у площині міжнаціональних відносин³. Ще одна наукова розвідка науковиці Л. Хрящевської висвітлює діяльність національно-культурних товариств в період становлення незалежності нашої держави. Розкриваються

¹ Кравченко О. В. Концептуальні моделі ідентифікації національно-культурного простору України в сучасному публічному інтелектуальному дискурсі. *Культура України : збірник наукових праць*. 2014. Вип. 47. С. 13–23.

² Багмет М., Ляпіна Л. Міжкультурна взаємодія громадських об'єднань етноспільнот України. *Політичний менеджмент*. 2004. № 2. С. 68–77.

³ Хрящевська Л. М. Національно-культурні об'єднання як прояв національного відродження та розвитку етнічних меншин в 90-х роках ХХ століття. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (28). Ч. 2. С. 16–20.

також основні функції і загальні напрями їхньої діяльності згідно зі статутними документами цих організацій¹.

М. Зеркаль робить спробу дослідити роль освіти етноменшин у загальній ідеології державотворчих і суспільно-політичних трансформацій. У роботі визначається роль національно-культурних товариств, неурядових організацій, засобів масової інформації в розвитку полікультурних традицій навчання та виховання².

Н. Барановська розкриває складові життєвого простору національних меншин й їх національно-культурних товариств, окреслює кількісні показники цього феномену, аналізує нормативно-правову складову функціонування культурних товариств, висвітлює міждержавне співробітництво³. Авторка переконує, на сучасному етапі одним із пріоритетних напрямів державної етнополітики є забезпечення вільного етнокультурного розвитку громадян України різних національностей. Значущий внесок у вирішення цього завдання роблять національно-культурні товариства.

І. Кдирова трактує поняття етнічної приналежності як фактору самоорганізації національно-культурних товариств, визначає напрями суспільної діяльності громадських організацій етнічних спільнот. Авторка підсумовує, що формуючи сучасне українське суспільство, передусім варто знайти в національному масштабі шляхи поєднання таких соціально-політичних і культурних складових, як досягнення національної єдності; збереження полінаціональної культури та мистецтва; включення України у

¹ Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52.

² Зеркаль М. М. Освіта національних меншин України (1990–2000-ні рр.). *Український історичний журнал*. 2013. № 2. С. 121–135.

³ Барановська Н. В. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави. *Життєвий простір України : політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 рр.)* : збірник наукових статей. Київ, 2012. С. 56–82.

світовий простір високо розвинутих країн¹. І. Кдировою висвітлюється процес національно-культурного відродження етносів України; визначаються основні аспекти етнічної культури. Авторка уточнює поняття етнічної самоідентифікації, висвітлює основні чинники об'єднання етнічних груп на шляху до розвитку національної самобутності².

У роботі С. Немгірової розглядається діяльність громадських об'єднань як суб'єктів забезпечення стабільної ситуації в поліетнічному регіоні. Дослідницею стверджується, що етнокультурні організації помітно впливають на підвищення рівня етнокультурної компетентності населення, сприяють оптимальній соціалізації етнічних груп в регіональну співдружність, допомагають збереженню міжнаціонального миру³. В. Євтух презентує теоретичні концепції вирішення етнонаціональних проблем у поліетнічних країнах, заходи для їхньої реалізації у різні історичні періоди. Автор переконаний, що деякі з них можуть бути застосованими в сучасному українському контексті⁴.

В праці М. Максименюк аналізуються наукові підходи до вивчення інтересів етнічних груп в контексті розвитку поліетнічного соціуму; наводиться понятійно-категоріальний апарат етнонаціональної політики, зокрема поняття «поліетнічна держава», «етнонаціональна група», «національна меншина», «етнодисперсні групи», «псевдоменшини», «етнічний анклав», без котрих неможливо вибудувати концепцію

¹ Кдирова І. О. Етнічність в процесах культурного розвитку багатонаціонального суспільства України. *Молодий вчений*. 2017. № 8. С. 43–47.

² Кдирова І. О. Національно-культурне відродження етнічних спільнот у незалежній Україні. *Культура і сучасність*. 2014. № 1. С. 120–125.

³ Немгірова С. Н. Национально-культурные общественные объединения как фактор обеспечения стабильности в полиэтничном регионе. *Вестник Института комплексных исследований аридных территорий*. 2013. № 2 (27). С. 97–100.

⁴ Євтух В. Концептуальні засади вирішення етнонаціональних проблем. *Політичний менеджмент*. 2007. № 4. С. 14–30.

етнонаціональної політики та проаналізувати проблеми поліетнічного соціуму¹.

Предметом дослідження Л. Ковач є сучасний стан і проблеми розвитку національно-культурних товариств України. Ми погоджуємось з авторкою, що підвищення ефективності співдії держави з національно-культурними товариствами сприятиме у майбутньому безконфліктному інтеграційному поступу різних етнічних груп в український контекст, подальшому становленню України як правової держави².

У статті Л. Лойко висвітлюються етапи організаційного оформлення національно-культурних об'єднань, визначаються їхні функції в суспільстві: агрегування етнокультурних та загальнодержавних цінностей, забезпечення ефективного етнокультурного діалогу, формування міжетнічної толерантності, виховання в громадян України відчуття національної гідності та «культури миру»³. В. Омельчук у свою чергу характеризує процес інтеграції національних меншин до єдиного гуманітарного простору України, висвітлює державну політику в цій сфері як цілісну складну багатовимірну управлінську систему⁴.

Слушною є думка Н. Гончарової відносно доцільності врахування поліетнічності України, адже виникає багато специфічних нюансів: з одного боку, взаємовплив культур різних етносів сприяють взаємопроникненню і появі спільних рис; з іншого – незважаючи на сусіднє проживання

¹ Максименюк М. Ю. Наукові підходи до вивчення інтересів етнічних груп в контексті розвитку поліетнічного соціуму. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2010. Вип. 41. С. 208–221.

² Ковач Л. Л. Національно-культурні товариства України : сучасний стан та проблеми розвитку. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. № 40. С. 97–107.

³ Лойко Л. Національно-культурні товариства як форма організації та представництва інтересів етнічних громад. Сайт «Буковина толерантна». 2010. URL : <http://buktolerance.com.ua/?p=1395> (дата звернення : 02.05.2020).

⁴ Омельчук В. В. Особливості інтеграції національних меншин в єдиний гуманітарний простір України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 141–153.

представників певних національностей, поліетнічне середовище зберігає чимало етнічних особливостей¹.

Саме тому ваги набувають праці, що присвячені вивченню окремих етнічних груп, зокрема, в сфері функціонування їхніх національно-культурних товариств. Л. Ляпіна характеризує діяльність національно-культурних організацій як посередників між громадянським суспільством і державою, чинників реалізації етнодержавотворчих процесів в Україні. Підсумовуючи, авторка констатує, що в південному регіоні зусилля національно-культурних товариств спрямовуються на відродження національних меншин, формування атмосфери взаємоповаги, утвердження міжетнічної злагоди в регіоні².

Долучені до кваліфікаційної роботи наукові розробки, що висвітлюють правовий аспект. Так, статтю О. Васильченко присвячено аналізу поточних проблем етнонаціональної політики України крізь призму основних вітчизняних юридичних документів. Проблематика розкривається в контексті виконання міжнародних зобов'язань України, що стосуються захисту прав національних меншин³. Крім того, О. Васильченко вивчає правову дефініцію «забезпечення рівності прав і свобод національних меншин», досліджує напрями їхнього забезпечення, характеризує сутність принципу забезпечення рівності означених прав і свобод⁴.

У статті Н. Яцишина розглянуто історію розвитку договірної практики у сфері захисту прав меншин. На основі аналізу міжнародно-правової бази систематизуються міждержавні договори, визначається їхнє місце в сучасній

¹ Гончарова Н. О. Усноісторичний метод як інструмент вивчення етнофольклорних особливостей. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету : збірник наукових праць. Серія «Історичні науки»*. 2019. Вип. 40. С. 44–49.

² Ляпіна Л. Діяльність національно-культурних товариств у південному регіоні України на сучасному етапі. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2005. С. 286–295.

³ Васильченко О. П. Деякі актуальні питання забезпечення принципу рівності прав національних меншин в Україні. *Право і суспільство : науковий журнал*. 2017. № 1. Ч. 2. С. 3–8.

⁴ Васильченко О. П. Сутність принципу забезпечення рівності прав і свобод національних меншин. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 79–83.

системі захисту прав національних меншин, виокремлюються фактори, що негативно впливають на подальший розвиток договірної практики, усунення котрих є необхідною умовою ефективного захисту прав національних меншин¹. На основі теоретичного аналізу Л. Орел розглядає основну законодавчу базу нинішньої культурної політики в Україні, сучасні міжнародні процеси, праці, в яких висвітлювалися проблеми збереження національних культур в умовах глобалізації, свої певні риси та етапи формування етнокультурного простору незалежної України. Автор вказує основні підходи щодо розуміння поняття мовного аспекту етнонаціональної ідентичності як базового чинника її формування².

В статті О. Бикова визначаються поняття гарантій прав і свобод національних меншин, їхні складові елементи. Автор аналізує внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії прав і свобод національних меншин в Україні. Крім того, на прикладі Одеської області розглядаються особливості корпоративних нормативно-правових актів, котрими врегульовані питання соціального й економічного захисту членів громадських об'єднань національних меншин³.

У праці Д. Ткачук проведено аналіз національних меншин як суб'єктів та об'єктів вітчизняної державної етнополітики. Досліджуються чинники, що сприяють забезпеченню прав і свобод національних меншин, виявляються загрози національним меншинам. Аналізується правовий статус національних меншин в Україні, його проблематика. Визначаються також основні орієнтири в дослідженні питання забезпечення прав національних

¹ Яцишин Н. Г. Регулювання прав національних меншин у міждержавних договорах: історія та сучасність. *Міжнародний юридичний вісник : актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3 (6–7). С. 281–289.

² Орел Л. М. Глобалізаційні процеси та етнокультурний простір незалежної України. *Традиційна культура в умовах глобалізації : культурна ідентифікація та інформаційне суспільство* : матеріали науково-практичної конференції, м. Харків, 18–19 травня 2012 р. Харків, 2012. С. 117–122.

³ Биков О. Внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 51–55.

меншин за допомогою аналізу нормативно-правових актів та реальної ситуації в країні¹.

С. Тимофєєвим розглядаються етапи становлення системи управління етнонаціональними питаннями, тенденції втілення в життя етнонаціональної політики за часів незалежності. Автор, підсумовує, за часів незалежності система управління етнонаціональними питаннями зазнавала частих змін, але вже з самого початку забезпечувала мирне співіснування представників усіх етносів, що проживають на території України².

О. Максименко досліджуються проблеми взаємозв'язків районних державних адміністрацій з місцевими національно-культурними товариствами. У науковій розвідці пропонується вдосконалити діяльність районних державних адміністрацій в етнонаціональній сфері в межах адміністративної реформи³.

Виокремимо в іншу групу публікації, в яких автори досліджують процеси, що відбуваються в певному регіоні або в певний історичний проміжок часу, або стосовно певної національної меншини. Для нас такі роботи цінні завдяки тому, що є можливість провести паралелі, порівняти/зіставити тотожні аспекти. Для прикладу. В. Македон систематизує історіографічну базу дослідження діяльності національно-культурних об'єднань в суспільному та культурному житті Одеси ХІХ – початку ХХ ст. Автор робить висновок, що, попри існування значного

¹ Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти–суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. Електронне наукове фахове видання. 2020. № 7. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/55.pdf (дата звернення : 11.09.2020).

² Тимофєєв С. Управління у сфері етнонаціональних відносин за часів незалежності української держави. *Державне управління та місцеве самоврядування : збірник наукових праць* / Гол. ред. С. М. Серьогін. Дніпропетровськ, 2010. С. 52–59.

³ Максименко О. І. Удосконалення діяльності районних державних адміністрацій в етнонаціональній сфері. *Публічне адміністрування : теорія та практика*. 2012. Вип. 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2012_2_7 (дата звернення : 23.06.2020).

масиву літератури, можна говорити про відсутність комплексного дослідження зазначеної теми¹.

С. Булавіна аналізує джерельну базу для вивчення діяльності національно-культурних товариств Волині в першій третині ХХ ст. У статті з'ясовано, що історичний шлях Західної України у складі Польської держави впродовж 20–30-х років ХХ ст. був важким та суперечливим. Українське населення краю зазнавало національних і соціальних утисків з боку властей, насамперед у сфері освіти та культури². В другій розробці С. Булавіна характеризує здобутки вітчизняної і зарубіжної історіографії щодо діяльності національно-культурних товариств на Волині у першій третині ХХ ст. Резюмується, що в наявній історіографії відсутні комплексні дослідження з даної проблематики³.

О. Потіха вивчає діяльність національно-культурних товариств Західної України у міжвоєнний період. У висновку, зокрема, зазначається: «в умовах національної дискримінації українства діяльність національно-культурних організацій Західної України та їх органічна співпраця була спрямована на захист української мови, освіти, науки, культури як важливих чинників піднесення національної свідомості та консолідації української спільноти»⁴.

О. Білявська зосереджує увагу на дослідженні етнополітичного розвитку регіонів України, насамперед, Закарпаття. Авторка зауважує, що національно-культурні організації виступають провідниками розвитку мов,

¹ Македон В. В. Національно-культурні об'єднання в суспільному та культурному житті Одеси ХІХ – початку ХХ століття : історіографія проблеми. *Записки історичного факультету*. 2014. Вип. 25. С. 177–191.

² Булавіна С. Джерела вивчення діяльності національно-культурних товариств Волині у першій третині ХХ століття. *Історико-правовий часопис*. 2015. Вип. 2. С. 25–29.

³ Булавіна С. Є. Українські національно-культурні товариства на Волині в першій третині ХХ століття (короткий історіографічний огляд). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 18–21.

⁴ Потіха О. Б. Діяльність національно-культурних товариств Західної України у міжвоєнний період. *Актуальні питання сучасної науки* : Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 7–8 липня 2017 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. У 2-х ч. Ч. 1. 128 с. URL : <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/21901> (дата звернення : 21.06.2020).

відродження звичаїв і традицій, збереження культурно-мистецьких надбань національних меншин¹. В. Алмашій здійснює аналіз співпраці органів державної влади і місцевого самоврядування Закарпаття з національно-культурними товариствами щодо налагодження прикордонного співробітництва краю, висвітлює форми і методи їхньої діяльності².

Л. Ковач вивчає діяльність громадських об'єднань національних меншин в Донецькій і Луганській областях. Особливу увагу дослідниця приділяє їх внеску в збагачення національної культури, процесів національної консолідації та становлення громадянського суспільства в Україні³. А. Сергєєв у розвідці зіставляє провідні аспекти діяльності культурно-національних товариств на Донеччині і Закарпатті з огляду на сприйняття ними державотворчих процесів в Україні у період першої половини 1990-х рр. Науковець зазначає, що існує потреба в проведенні державної політики, спрямованої на відновлення культури як титульного етносу, так і національних меншин⁴.

У статті О. Ляшенко проаналізовано висвітлення в історико-політологічній науковій літературі проблематики становлення міждержавних відносин України із західними сусідами – Угорщиною, Польщею і Румунією. Угорська, польська і румунська меншини України є прикладами трьох моделей впливу на міждержавні відносини. Угорщина системно й активно використовує свою діаспору в Україні у міжнародній політиці, внаслідок чого останнім часом відносини країн погіршилися. На початку взаємин між

¹ Білявська О. С. Регіональний аспект етнополітики сучасної України : етнокультурні процеси у Закарпатті. *Сторінки історії : збірник наукових праць*. 2011. Вип. 32. С. 202–214.

² Алмашій В. В. Національно-культурні товариства Закарпаття : аналіз співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування у налагодженні прикордонного співробітництва краю. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 39. С. 239–247. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_39_31 (дата звернення : 08.09.2020).

³ Ковач Л. Національно-культурні товариства Донбасу в інституціоналізації громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 6 (68). С. 311–322.

⁴ Сергєєв А. В. Діяльність українських культурно-національних товариств на Донеччині та Закарпатті в контексті сприйняття ними державотворчих процесів у період першої половини 1990-х років. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 2. С. 89–93.

Україною та Румунією питання національних меншин було досить гострим, утім, воно відіграло і консолідуючу роль, спонукало сторони до досягнення компромісу. Польська громада значно більш інтегрована в українське суспільство, що суттєво знижує можливості використання її як чинника впливу на міждержавні відносини¹.

Я. Комар розглядає функціонування національно-культурних товариств болгар України та Молдови на етапі становлення державності, акцентує увагу як на економіко-правових, так і на організаційних проблемах цих об'єднань. Цінним є висновок автора, що національно-культурні об'єднання через організацію національних свят, конкурсів, недільних шкіл та інших видів сприяють гармонізації етнонаціональних процесів, спричиняють перегляд нормативно-ціннісної системи, трансформують культурні уподобання². С. Коваленко досліджує громадський вимір національно-культурного розвитку в нашій країні чеської меншини. Автор стверджує, в Україні створені достатні умови для національно-культурного відродження всіх етносів, зокрема й чеського. Товариства «Чеська бесіда» та «Чеська родина» проводять активну культурно-освітню роботу щодо збереження та розвитку чеської культури в м. Одесі³.

Осібнo репрезентуємо статті, що безпосередньо стосуються Одеської області та діяльності місцевих національно-культурних товариств. Важливою для розкриття теми є наукова розвідка В. Христенко, присвячена етапам

¹ Ляшенко О. Питання національних меншин у сучасних міждержавних відносинах України. *Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України* : За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції «Етнополітика в Україні : дискурс і реалії», м. Київ, 21 листопада 2019 р. Київ : Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. Вип. 3–4 (99–100). С. 140–163.

² Комар Я. В. Національно-культурні товариства як прояв сучасного національного відродження (на прикладі болгар України та Молдови). *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Історія*. 2009. Т. 104. Вип. 91. С. 113–118.

³ Коваленко С. Громадський вимір національно-культурного розвитку чеської меншини в Україні. *Матеріали до української етнології*. 2012. Вип. 11. С. 117–122.

формування національно-культурних товариств Одещини. Стаття багата на фактаж та цікаві приклади¹.

У статті Л. Циганенко зазначається, що етнонаціональні процеси Одещини знаходяться в перманентній динаміці. Тому доречно провадити моніторинг міжетнічної ситуації для виявлення тенденцій етнічного розвитку з метою недопущення жодних порушень прав нацменшин². Ми переконані, в такому контексті діяльність національно-культурних товариств як фактору етнополітичної стабільності набуває ваги. Я. Різникова відзначає, що національно-культурні товариства Одещини власною діяльністю сприяють формуванню загальногромадянської ідентичності, збереженню етнокультурного різноманіття, міжнаціональній співпраці, утвердженню толерантності, пошани до культур, традицій, звичаїв різних народів і релігій³.

Відзначимо також методичну літературу, вивчення якої дозволяє посилити практичний розділ кваліфікаційної роботи. У посібнику Т. Мацейків розглядаються питання реалізації етнокультурного змісту та методичного забезпечення вивчення тем етнічної культури на уроках історії України. Автором пропонується методичний інструментарій щодо формування і розвитку в школярів етнокультурних знань, навчально-пізнавальних умінь, емоційно-оцінних суджень щодо явищ, процесів і пам'яток національної культури⁴.

В посібнику, укладеному Н. Наволоковою, в зручній та лаконічній формі представлені характеристика різноманітних педагогічних технологій,

¹ Христенко. В. Національно-культурні товариства Одещини : етапи формування. *Сайт «Буковина толерантна»*. 2010. URL : <http://buktolerance.com.ua/?p=1459> (дата звернення : 06.05.2020).

² Циганенко Л. Одеська обласна асоціація «Бессарабія» : особливості становлення та діяльності. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 26–28 лютого, 2013 р. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 75–77.

³ Різникова Я. Діяльність національно-культурних товариств Одещини як чинник добросусідства. *Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання*. Одеса, 2011. С. 136–159.

⁴ Мацейків Т. І. Методика реалізації етнокультурної складової змісту історії України у 7–8 класах : методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.

рекомендації щодо їх практичного використання, сучасні підходи до проектування уроку¹.

Інтерактивним методам і технологіям присвячений ще один посібник, який є спробою зібрати в одному місці теоретичні знання та практичні поради щодо специфіки викладання і запровадження таких інновацій².

Отже, проведений аналіз підтверджує стійке зацікавлення сучасних дослідників проблемами національно-культурних товариств. Без перебільшення, вони пройшли шлях від організацій, головним призначенням яких була консолідація за етнонаціональною ознакою, до реальних суб'єктів процесу формування української політичної нації. Саме ці організації є одним із важливих суб'єктів реалізації національної політики в регіонах, забезпечення інформаційних, освітніх, культурних та інших гуманітарних запитів і потреб мешканців, пов'язаних з їх національною приналежністю³.

1.2. Джерела і методи дослідження

Джерельна база роботи містить різноманітні за характером джерела. Передусім, це нормативно-правова документація, котрою підтверджується чинність здійснюваних дій в етнополітиці.

До актів офіційного рівня, зміст яких розкриває тему роботи, належать наступні. «Декларація прав національностей України», в якій визначаються гарантії Української держави всім народам, національним групам,

¹ Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків : Видавнича група «Основа», 2009. 176 с.

² Інтерактивні методи викладання. Практичні поради для суддів-викладачів. Київ: ФОП Демчинський О.В., 2017. 64 с.

³ Кіосєва Д. В. Діяльність національно-культурних товариств у світлі сучасних наукових розвідок. *Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації* : матеріали міжнародної студентської наукової конференції, м. Одеса, 8 травня 2020 р. Одеса : Молодіжна наукова ліга, 2020. Т. 6. С. 6–8.

громадянам, які проживають на її території¹. Серед декларованих: право на збереження традиційного розселення національностей, право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя та (що безпосередньо стосується теми нашого дослідження) право створювати свої культурні центри, товариства, земляцтва, об'єднання.

Обов'язковим до аналізу в контексті досліджуваної теми є Закон України «Про національні меншини в Україні». У документі визначається, які групи громадян України належать до національних меншин, регламентуються їхні права й обов'язки. Йдеться також про роботу державних органів, котрі мають сприяти діяльності національних громадських об'єднань, міжнародне співробітництво нашої країни в цьому напрямі тощо².

Важливі дані отримуємо з «Конституції України». Даний документ включає і статті, котрими затверджуються основні засади існування на теренах України національних меншин³. Докладний аналіз відповідних позицій є в другому розділі кваліфікаційної роботи.

У тематичному збірнику документів і матеріалів містяться документи, фрагменти наукових досліджень, історичних розвідок, статистичні дані, що засвідчують складні, суперечливі тенденції у становленні й розвитку української нації⁴. Нам у нагоді стає VIII розділ «Сучасний стан етнонаціонального розвитку в Україні». До речі, в збірнику наявні й основні

¹ Декларація прав національностей України. Рішення Верховної Ради України від 01.11.1991 р. № 1771-XII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> (дата звернення : 11.08.2020).

² Про національні меншини в Україні : Закон України від 25.06.1992 р. № 2494-XII. Дата оновлення : 12.12.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення : 10.08.2020).

³ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення : 01.01.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення : 13.08.2020).

⁴ Національні процеси в Україні : історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч. Ч. 2 / Упоряд. : І. О. Кресіна (керівник), В. Ф. Панібудьласка; За ред. В. Ф. Панібудьласки. Київ : Вища школа, 1997. 704 с.

нормативно-правові акти щодо нашої теми, з якими ми ознайомлені за допомогою сайту Верховної Ради України.

Цінними видаються аналітичні записки/довідки, матеріали яких задіяні в кваліфікаційній роботі. Нагадаємо, аналітична записка – це документ, що містить узагальнений матеріал про які-небудь дослідження. Метою написання аналітичної записки, як правило, є візуалізація, формулювання проблеми чи концепції, а також формулювання висновків. Обов'язковим компонентом такого документа є пропозиції щодо варіантів вирішення проблем, які базуються на доступній інформації. Так, нами опрацьовані: інформаційно-аналітичні матеріали щодо впливу громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні¹; аналітична робота про ставлення учасників освітнього процесу до законодавчих змін щодо мови викладання²; аналітичні записки Національного інституту стратегічних досліджень стосовно ризиків процесу політизації етнічності в Україні³ та рівня задоволення національно-культурних потреб представників молдовського етносу в Україні⁴.

¹ Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему : «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні». Інститут історії України НАН України. 2015. 14 с. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/147-19#Text> (дата звернення : 12.10.2020).

² Найбільшими противниками мовної статті є національно-культурні товариства, а не учні, батьки та вчителі. Аналітична робота «Ставлення учасників освітнього процесу до законодавчих змін щодо мови викладання (на прикладі окремих районів Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей)». Нова українська школа. Веб-ресурс НУШ. 2019. 1 березня. URL : <https://nus.org.ua/news/najbilshymy-protyvnykamy-movnoyi-statti-ye-natsionalno-kulturni-tovarystva-a-ne-uchni-batky-ta-vchyteli-doslidzhennya/> (дата звернення : 18.07.2020).

³ Процеси політизації етнічності в Україні : загрози та можливості для державної політики в умовах зовнішньої агресії. Аналітична записка. НІСД Національний інститут стратегічних досліджень. NISS National institute for strategic studies. 2017. 04 серпня. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/procesi-politizacii-etnichnosti-v-ukraini-zagrozi-ta-mozhливosti-dlya> (дата звернення : 14.07.2020).

⁴ Сучасний стан забезпечення національно-культурних потреб представників молдовського етносу в Україні. Аналітична записка. НІСД Національний інститут стратегічних досліджень. NISS National institute for strategic studies. 2013. 06 серпня. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/suchasniy-stan-zabezpechennya-nacionalno-kulturnikh-potreb-predstavnikiv> (дата звернення : 11.07.2020).

Розкриваючи зміст третього розділу, робимо аналіз чинних навчальних програм з історії для основної¹ та старшої² школи. Це дає можливість визначити ступінь представленості в шкільному курсі етнопонаціональної проблематики. Одразу зауважимо, що діяльність національно-культурних товариств в програмових курсах історії презентована вкрай недостатньо, що спонукає нас розширити пошук до будь-яких проявів національних рухів у різні історичні періоди.

Проблематика магістерської роботи вимагає наведення специфічних джерел. Серед них – тексти інтерв'ю громадських діячів, державних урядовців щодо досліджуваних аспектів³. Варто зазначити, що такі джерела подекуди досить суб'єктивні, однак в комплексі з іншими – поглиблюють усвідомлення справжньої ситуації та допомагають у розкритті дослідницьких завдань. Крім того, звертаємось до аналізу відеоджерел. Це насамперед презентаційні матеріали про національно-культурні товариства, на базі яких відбуваються різноманітні заходи, екскурсії, виставки і т. і.⁴

Для досягнення визначеної в магістерській роботі мети й розв'язання дослідницьких завдань використаний комплекс загальнонаукових методів. До теоретичних з них віднесемо методи:

- системного аналізу, порівняльного аналізу, узагальнення, зіставлення різних поглядів на проблему, котра досліджується, – для з'ясування стану її

¹ Навчальні програми 5–9 класів. Історія України. Всесвітня історія. Київ, 2017 URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення : 05.09.2020).

² Навчальні програми для 10–11 класів. Історія України. Всесвітня історія. Київ, 2017 URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення : 05.09.2020).

³ Нацменшини : права забезпечено. Інтерв'ю Голови Держкомнацміграції України Г. Москаля. Голос України. Газета Верховної Ради України. 2003. 14 серпня URL : <http://www.golos.com.ua/article/241986> (дата звернення : 19.10.2020); Конференція асоціації національно-культурних товариств України. Радіо Свобода. Культура. 2001. 07 листопада. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/882790.html> (дата звернення : 20.10.2020); Про проблеми нацменшин на Одещині. Радіо Свобода. Культура. 2001. 25 жовтня. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/882233.html> (дата звернення : 17.10.2020).

⁴ Товариство «Бірлік» (Ефір телепрограми «Ана тарафи» – Рідний край). Суспільне. Одеса. 2020. 8 липня. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=VWtDxNeHBkg> (дата звернення : 24.10.2020).

розробленості в науковій теорії і практиці, визначення науково-теоретичних основ етнополітики;

- класифікації, систематизації – для уточнення головних понять теми; визначення змісту національно-культурного руху; обґрунтування організаційних умов, що забезпечують ефективність діяльності громадських об'єднань національних меншин у сучасних умовах;
- пізнання – для сприяння трансформації теоретичних положень у площину реальності, що дозволяє теорії стати працюючою.

Емпіричні методи, задіяні в кваліфікаційній роботі:

- діагностики (анкетування, опитування, тестування) – для отримання експериментальних результатів стосовно сформованості організаційно-правових засад функціонування громадських об'єднань національних меншин; вивчення та аналіз документів, використання статистичних даних, що дало змогу повніше розкрити тему;
- спеціальні методи етнології та методи компаративного аналізу – для порівняння етнокультурних процесів в українському соціумі;
- педагогічний експеримент – для з'ясування презентативності досліджуваної проблематики в освітньому процесі та розробленні практичних рекомендацій щодо оптимізації її розкриття на уроках історії.

Серед методів математичної статистики нами використаними є:

- методи первинної обробки зібраних даних; параметричні методи перевірки гіпотез – для оцінювання значення та важливості отриманих результатів.

Таким чином, історіографічна та джерельна база вважаються цілком достатніми для досягнення визначених в кваліфікаційній роботі завдань. Задіяні методи в роботі дозволяють в повній мірі реалізувати мету і завдання нашого дослідження.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ

2.1. Нормативно-правова складова національно-культурного руху на сучасному етапі

Громадські організації національних меншин є повноправними юридичними суб'єктами України, що знаходять відображення у відповідних нормативно-правових актах.

«Декларація прав національностей України» прийнята 1 листопада 1991 р. Нормативно-правовий акт розвивав основні положення про права національностей і етнічних груп, що були викладені в Декларації «Про державний суверенітет України». Цим документом Українська держава гарантує «всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права» (ст. 1). Важливим пунктом декларації є гарантування «всім національностям права на збереження їх традиційного розселення і забезпечення існування національно-адміністративних одиниць, зобов'язання створювати належні умови для розвитку всіх національних мов і культур» (ст. 2)¹.

Україна також цим документом затверджує «право вільного користування всіх народів і національних груп рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації» (ст. 3)². Доцільно також згадати ст. 6, згідно з якою всім національностям гарантується «право створювати свої культурні центри, товариства, земляцтва, об'єднання. Ці організації можуть

¹ Декларація прав національностей України. Рішення Верховної Ради України від 01.11.1991 р. № 1771-ХІІ URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> (дата звернення : 11.08.2020).

² Там само.

здійснювати діяльність, спрямовану на розвиток національної культури»¹, як-от: проведення масових заходів, створення національних журналів, газет, видавництв, художніх колективів, музеїв, театрів, кіностудій. В інформаційно-аналітичних матеріалах зазначається: «хоча організаційні засади національно-культурної автономії не були окреслені, її формами фактично стали національно-культурні товариства, статус яких був визначений Законом України «Про об'єднання громадян»². Отже, «Декларація прав національностей України» є значущим нормативно-правовим актом спеціального характеру в сфері захисту прав і свобод усіх національностей.

25 червня 1992 р. ухвалено наступний важливий для розкриття досліджуваної теми документ – Закон «Про національні меншини в Україні». В ст. 3 наголошується: «До національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою»³. Згідно з цим нормативно-правовим актом національними меншинами уперше отримано юридичні підстави для легальної діяльності, право на створення національно-культурних товариств, можливості для мовного і культурного відродження тощо. Крім того, в документі наявна така стаття: «Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідання своєї релігії, задоволення

¹ Декларація прав національностей України. Рішення Верховної Ради України від 01.11.1991 р. № 1771-XII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> (дата звернення : 11.08.2020).

² Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні». Інститут історії України НАН України. 2015. 14 с. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/147-19#Text> (дата звернення : 12.10.2020).

³ Про національні меншини в Україні : Закон України від 25.06.1992 р. № 2494–XII. Дата оновлення : 12.12.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення : 10.08.2020).

потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів...» (ст. 6)¹.

Важливими також є статті 14 і 15 закону, в котрих зокрема йдеться: «Державні органи сприяють діяльності національних громадських об'єднань, які діють відповідно до чинного законодавства» (ст. 14). Окрім того, «Громадяни, котрі належать до національних меншин, національні громадські об'єднання мають право вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з особами своєї національності та їх громадськими об'єднаннями за межами України, одержувати від них допомогу для задоволення мовних, культурних, духовних потреб...» (ст. 15)². Ми погоджуємось з О. Биковим, що в нормативно-правовому акті наявні певні протиріччя. Науковець вказує на ст. 11, згідно якої «громадяни мають право вільно обирати та відновлювати національність, ... примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається» – це в повній мірі реалізується щодо дорослих громадян, але захист неповнолітніми громадянами права на збереження своєї національності є досить сумнівним, оскільки вони нерідко не вільні у визначенні своєї долі³.

У цілому, вищезазначений закон визначає провідні принципи етнонаціональної політики в Україні. Серед них: нерозривність прав людини і прав національностей, рівність громадянських, політичних, соціальних, економічних і культурних прав та свобод громадян України незалежно від національного походження, в т. ч. правова заборона і судове покарання будь-

¹ Про національні меншини в Україні : Закон України від 25.06.1992 р. № 2494–XII. Дата оновлення : 12.12.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення : 10.08.2020).

² Про національні меншини в Україні : Закон України від 25.06.1992 р. № 2494–XII. Дата оновлення : 12.12.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення : 10.08.2020).

³ Биков О. Внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 51–55. С. 51.

якого прямого та непрямого обмеження прав і свобод за національною ознакою¹.

Основний закон України – Конституція прийнята 28 червня 1996 р. В Преамбулі нормативно-правового акта заявлено, що Конституція прийнята не від імені Верховної Ради України, а від імені громадян усіх національностей, котрі мешкають на її території. Отже, всім національностям в Україні надаються рівні юридичні гарантії незалежно від того, чи вони належать до титульної нації, чи до національних меншин.

Зокрема, в Основному законі зазначається: що державною мовою є українська мова, але «в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист ... мов національних меншин України» (ст. 10)². Крім того, в Основному законі декларується, що «державна сприяє ... розвитку етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» (ст. 11)³.

Для висвітлення досліджуваної теми вкрай важливими є такі статті Конституції: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів...» (ст. 36). А також ст. 53, яка зокрема засвідчує: «Громадянам, які належать до національних меншин гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства»⁴. Отже, Конституція України зосереджує вимоги стосовно

¹ Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні». Інститут історії України НАН України. 2015. 14 с. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/147-19#Text> (дата звернення : 12.10.2020).

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення : 01.01.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення : 13.08.2020).

³ Там само.

⁴ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення : 01.01.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення : 13.08.2020).

консолідації української нації, розвитку її історичної свідомості, культури, традицій, гарантій свободи та художньої творчості, охорони історико-культурної спадщини¹.

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (21 травня 1997 р.) на міські, сільські, селищні ради (ст. 32) і місцеві державні адміністрації (ст. 44) покладено зобов'язання сприяти національно-культурним товариствам, об'єднанням, асоціаціям, іншим громадським і неприбутковим організаціям, які діяли в сфері культури².

Закон України «Про об'єднання громадян» декларує всім національно-культурним товариствам статус громадських об'єднань. Цей Закон спричинив хвилю перереєстрацій і внесень уточнень до статутів національно-культурних організацій. Наприклад, товариства додавали до своїх статутів положення, котрі уможливають здійснення господарської та іншої комерційної діяльності, шляхом створення госпрозрахункових організацій зі статусом юридичної особи. Легітимності набула поширена ще раніш практика об'єднання товариств між собою в спілки (союзи, асоціації тощо). Згідно із Законом України «Про об'єднання громадян», статус національно-культурних товариств полягав у тому, що створюються вони для задоволення і захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів. Вони отримують право виступати учасником цивільно-правових відносин, брати участь у політичній діяльності, захищати інтереси в державних органах, проводити заходи, вносити пропозиції до органів управління³. Однак, Закон України не

¹ Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні». Інститут історії України НАН України. 2015. 14 с. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/147-19#Text> (дата звернення : 12.10.2020).

² Там само.

³ Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні». Інститут історії України НАН України. 2015. 14 с. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/147-19#Text> (дата звернення : 12.10.2020).

закріплював статус об'єднання етноменшин, що нерідко призводило до труднощів при реєстрації, ускладнювало роботу організацій етноменшин.

Україна сприяє запровадженню міжнародних стандартів у площині забезпечення прав національних меншин. 9 грудня 1997 р. Верховною Радою України ратифіковано «Рамкову конвенцію про захист національних меншин» (підписана 1 лютого 1995 р., м. Страсбург). Мета документу полягає в досягненні більшого єднання між народами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, котрі є їх спільним надбанням. В тексті «Рамкової конвенції про захист національних меншин» йдеться про те, що плюралістичне й справді демократичне суспільство має не лише поважати етнічну, культурну, мовну і релігійну самобутність кожної особи, яка належить до національної меншини, але й створювати відповідні умови для виявлення, збереження та розвитку цієї самобутності. Саме створення клімату терпимості та діалогу є необхідним для того, щоб культурне розмаїття стало джерелом і чинником не розколу, а збагачення кожного суспільства¹. Додамо, ст. 5 Конвенції зобов'язує держави-учасниці «створювати необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину»². Зауважимо, на даному етапі цей нормативно-правовий акт є частиною національного законодавства (ст. 9 Основного закону).

Крім того, Україна також приєдналась до наступних міжнародно-правових актів у сфері забезпечення прав національних меншин: «Рекомендації щодо мовних прав національних меншин» (затверджені 1

¹ Розвиток культури національних меншин на Україні. *Освіта.ua*. 2010. 25 жовтня. URL : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11236/> (дата звернення : 03.07.2020).

² Там само.

лютого 1998 р., м. Осло); «Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка» (1 жовтня 1996 р., м. Гаага)¹.

15 травня 2003 р. ратифіковано «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин» (№ 802-IV), підписану Україною 2 травня 1996 року в м. Страсбурзі. Цим законом передбачалось, що положення Хартії застосовуватимуться до білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської мов².

Безперечно варто згадати розпорядження Президента України «Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств» (№ 252/2001-рп, від 21 вересня 2001 р.), на виконання котрого Кабінетом Міністрів України прийняті «Комплексні заходи щодо розвитку культур національних меншин України до 2005 р.» (№ 1246/96, від 30 січня 2002 р.).

Цим нормативно-правовим актом насамперед передбачено: «1) розширення державної підтримки друкованих видань та телерадіоорганізацій, які висвітлюють діяльність національно-культурних товариств та організацій, збільшення часу мовлення мовами національних меншин України, а також надання підтримки зазначеним товариствам у заснуванні періодичних видань із регіональною сферою розповсюдження; 2) створення в краєзнавчих музеях, розташованих в обласних центрах, експозицій, присвячених історії та культурі національних меншин в Україні, які проживають на відповідній території; 3) надання підтримки аматорським творчим колективам, які зберігають, розвивають та пропагують культуру, традиції, звичаї та обряди національних меншин України, залучення таких колективів до участі в реалізації регіональних та загальнодержавних програм культурного розвитку; 4) поліпшення системи підготовки педагогічних

¹ Нацменшини: права забезпечено. Інтерв'ю Голови Держкомнаціміграції України Г. Москаля. *Голос України*. Газета Верховної Ради України. 2003. 14 серпня URL : <http://www.golos.com.ua/article/241986> (дата звернення : 19.10.2020).

² Барановська Н. В. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави. *Життєвий простір України : політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 рр.)* : збірник наукових статей. Київ, 2012. С. 56–82. С. 60.

кадрів для загальноосвітніх навчальних закладів, у яких викладання навчальних предметів здійснюється мовами національних меншин України, а також забезпечення навчальних закладів відповідними підручниками, посібниками, методичною літературою; 5) створення в м. Києві Центру розвитку культур національних меншин України; б) розробку та здійснення заходів щодо забезпечення реалізації права національних меншин України на національно-культурну автономію» та ін.¹

Також значущим є розпорядження Президента України «Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігій і церкви», датоване 23 вересня 2005 р. У документі наголошується на нагальності розроблення державної програми зміцнення міжнаціонального миру і злагоди в Україні, запобіганні виникненню міжетнічних, міжконфесійних конфліктів; визначаються конкретні заходи щодо утвердження ідей міжнаціональної злагоди, толерантності у взаєминах між представниками різних національностей і конфесій, встановлення підтримки національних культурних традицій².

Для об'єктивного розкриття досліджуваної теми варто згадати аналітичну записку Міністра України з справ національностей, міграції та культур щодо стану виконання в Одеській області Закону України «Про національні меншості в Україні» (квітень 1995 р.), яка позитивно характеризувала спільну роботу Асоціації національно-культурних і культурно-освітницьких товариств області та місцевих органів влади. У відповідь, в листопаді 1995 р. відбулась зустріч Президента України з керівниками національно-культурних товариств, на якій сторонами обговорено нагальні етнонаціональні питання в регіоні, як-от: а) відсутність приміщень для роботи національно-культурних осередків; б) проблеми з

¹ Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств : Розпорядження Президента України від 21.09.2001 р. № 252/2001-рп. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252/2001-рп#Text> (дата звернення : 24.08.2020).

² Розвиток культури національних меншин на Україні. *Освіта.ua*. 2010. 25 жовтня. URL : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11236/> (дата звернення : 03.07.2020).

відкриттям недільних шкіл; в) відсутність достатніх матеріальних ресурсів на освітні програми, навчальну літературу на національних мовах та видавничу базу для її видання, організацію культурних заходів; г) потребу в кваліфікованих фахівцях тощо¹.

Вважаємо за доцільне висвітлити ще один важливий момент. Це прагнення громадських організацій національних меншин України до консолідації задля забезпечення міжетнічного діалогу та міжкультурної взаємодії. Так, у 1999 р. засновано Асоціацію національно-культурних об'єднань України. Її метою є об'єднання національно-культурних громадських організацій для координації дій у спільній реалізації, задоволенні й захисті законних національно-культурних інтересів, соціальних прав і свобод громадян². Президентом обрано О. Фельдмана. Спостерігається стійка тенденція до зростання кількості її членів: на момент створення – 21 учасник, в 2001 р. – 35, в 2013 р. – вже більше 50.

Можна навести приклади реальної роботи Асоціації, зокрема, це розробка пропозицій до проєктів законів «Про національні меншини в Україні», «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України», «Про реабілітацію та забезпечення прав осіб з числа національних меншин, що зазнали репресій та були депортовані з території України» та ін.³ Асоціація національно-культурних об'єднань України проводить громадські слухання з питань етнонаціональної політики; організує наукові і освітньо-інформаційні заходи спільно з органами влади, здійснює соціологічні дослідження; сприяє створенню регіональних тематичних теле- і радіопрограм, моніторингу представлення міжнаціональних відносин в

¹ Христенко В. Національно-культурні товариства Одещини : етапи формування. *Сайт «Буковина толерантна»*. 2010. URL : <http://buktolerance.com.ua/?p=1459> (дата звернення : 06.05.2020).

² Конференція асоціації національно-культурних товариств України. Радіо Свобода. Культура. 2001. 07 листопада. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/882790.html> (дата звернення : 20.10.2020).

³ Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 49.

засобах масової інформації; співпрацює з дипломатичними представниками етнічних батьківщин учасників Асоціації тощо¹. Крім того, дана організація систематично проводить звітні конференції. Для прикладу. Перша звітно-виборча конференція Асоціації національно-культурних об'єднань України, проведена в 2001 р., за напрями своєї роботи обрала: актуальні проблеми етнонаціональної політики, провідні тенденції розвитку міжнаціональних взаємовідносин, форми реалізації прав національних меншин в країні. Отже, до здобутків і водночас пріоритетних завдань Асоціації можна віднести сприяння культурному самовизначенню національних меншин України, збереження громадянського миру і зміцнення міжетнічної згоди в нашій країні.

В 2000 р. утворений Всеукраїнський союз громадських організацій «Міжнаціональний форум України», метою якого є об'єднання зусиль найбільших всеукраїнських і регіональних національних товариств для утвердження цінностей міжетнічного спілкування та розв'язання спільних нагальних проблем². На чолі став О. Свистунов, у складі організації понад 100 національно-культурних організацій. Задля підвищення ролі громадських організацій національних меншин у процесі прийняття державними владними органами рішень відносно розвитку етнічної, мовної, культурної і релігійної самобутності національних меншин, закріплення демократичних засад українського суспільства й забезпечення міжнаціональної злагоди в Україні в 2000 р. утворена Рада представників громадських організацій національних меншин України³. Її функціонування розглядається як консультативно-дорадчий орган при Президенті України.

¹ Конференція асоціації національно-культурних товариств України. Радіо Свобода. Культура. 2001. 07 листопада. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/882790.html> (дата звернення : 20.10.2020).

² Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки.* 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 49.

³ Там само.

Отже, система державних нормативно-правових актів покликана забезпечити визнання поліетнічного характеру українського соціуму, гарантування рівноправної участі осіб, котрі належать до національних меншин, у різних сферах суспільного життя, підтвердження права всіх громадян на збереження їхньої історико-культурної спадщини; сприяти збереженню атмосфери взаєморозуміння між усіма етнічними складниками країни.

2.2. Національно-культурні товариства як провідна форма етнічної самоорганізації

Важливе місце в забезпеченні міжкультурної взаємодії, встановленні діалогу між етносами посідають громадські організації, насамперед, національно-культурні товариства. М. Багмет, Л. Ляпіна наголошують, що «вони виконують роль соціальних посередників між групами виразників різних інтересів і урядовими структурами, між громадянським суспільством і державою»¹. О. Антонюк зазначає, що національно-культурні товариства «спрямовують свою діяльність на розвиток міжнаціональних відносин, відродження і розвиток національних культур, задоволення духовних запитів іноетнічного населення»². Л. Хрящевська визначає національно-культурні товариства як основну форму участі національних меншин у громадському і культурному житті, через які здійснюються етнодержавотворчі процеси в

¹ Багмет М., Ляпіна Л. Міжкультурна взаємодія громадських об'єднань етноспільнот України. *Політичний менеджмент*. 2004. № 2. С. 68–77. С. 68.

² Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького ; Відп. ред. Ю. І. Римаренко. Київ : Довіра ; Генеза, 1996. 942 с. С. 527.

Україні¹. Дійсно, це одна з найбільш поширених форм об'єднання представників етнонаціональних меншин в Україні².

Розглянемо основні категорійні поняття досліджуваної теми. Результативність дослідження неможлива без усвідомлення поняття «національна меншина». Під нею варто розуміти «групу населення, осілу в даній державі, яка перебуває в кількісній і фактичній меншості відносно титульної нації або становить менше 50% всього населення, культивує свою національну окремішність, відрізняється від більшості громадян своїм етнічним походженням, мовними, культурними чи релігійними ознаками, усвідомлює власну етнічну окремішність»³.

Перейдемо до наступної категорії нашої теми. Л. Хрящевська у своїй науковій розвідці використовує поняття «національно-культурне об'єднання», яким узагальнює всі форми національних об'єднань⁴. У свою чергу, Е. Архипенко наводить таку дефініцію: «національно-культурний центр – це соціальний інститут, котрий репрезентує один із механізмів культурно–національної автономії і новий тип культурно–дозвільної організації, що має завданням культурну консолідацію певного етносу, відродження, розвиток і популяризацію національної духовної культури у всіх її проявах»⁵. У Є. Ткаченка читаємо: «Національно-культурна автономія

¹ Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 48.

² Мелеганіч Г. І. Громадські об'єднання етнонаціональних меншин у процесі становлення громадянського суспільства в Україні. *Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 30–31 січня 2015 р. Львів : Львівська фундація суспільних наук, 2015. С. 109–113. С. 109.

³ Костова Г. І. Міжнародно-правовий захист прав національних меншин. *Міжнародні читання присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського* : матеріали Міжнародної конференції, м. Одеса, 22–23 жовтня 2010 р. Одеса : Фенікс, 2010. С. 121–123. С. 121.

⁴ Хрящевська Л. М. Національно–культурні об'єднання як прояв національного відродження та розвитку етнічних меншин в 90-х роках ХХ століття. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (28). Ч. 2. С. 16–20. С. 17.

⁵ Архипенко Е. П. Національний культурний центр : принципи діяльності, тенденції розвитку, умови, напрямки і форми роботи. *Всі ми твої діти, Україно* : Інформаційно-методичний збірник. Київ, 1998. Вип. 4. 47 с. С. 9.

– форма національно-культурного самовизначення у вигляді суспільного об'єднання громадян, котрі відносять себе до певної етнічної спільноти, на основі їх добровільної самоорганізації з метою самостійного вирішення питань збереження самобутності, розвитку мови, освіти, національної культури; право зазначених етнічних спільнот на вільну реалізацію своєї культурної самобутності за допомогою створення на підставі волевиявлення населення або з ініціативи окремих громадян національних культурних центрів, національних товариств і земляцтв»¹.

У більшості робіт науковці віддають перевагу категорії «національно-культурні товариства», розуміючи під нею «об'єднання національних меншин, діяльність яких спрямована на задоволення національних потреб і запитів у сфері культури, освіти, мови, на збереження і розвиток національної самосвідомості, національної самобутності, звичаїв, традицій, історичної пам'яті свого народу, а також на вирішення колективних соціальних та економічних питань»². Г. Мелеганіч наводить наступне трактування: «національно-культурні товариства є формою національної самоорганізації, що сприяє вирішенню етнонаціональними меншинами питань збереження і розвитку власної етнічної самобутності»³.

Дослідниця Л. Хрящевська виокремлює принципи, на яких ґрунтується діяльність національно-культурних товариств: 1) добровільна участь людей, реально спроможних впливати на загальну справу; 2) наявність організації з

¹ Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 315 с. С. 103.

² Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 48.

³ Мелеганіч Г. І. Громадські об'єднання етнонаціональних меншин у процесі становлення громадянського суспільства в Україні. *Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 30–31 січня 2015 р. Львів : Львівська фундація суспільних наук, 2015. С. 109–113. С. 109.

розробленою концепцією діяльності і необхідних матеріальних ресурсів; 3) спільне поле діяльності, єдині цінності і інтереси; 4) автономія¹.

За головну мету новостворюваних товариств М. Багмет, Л. Ляпіна визначають «розвиток гармонійних міжетнічних відносин, згуртування представників національних меншин навколо спільних етнічних інтересів, національну ідентифікацію на основі рідної мови, історичної пам'яті, традицій і культури»². Таким же цільовим завданням оперує Л. Хрящевська³.

До функцій національно-культурних товариств Е. Архипенко відносить: «1) інтеграційні – встановлення контактів між людьми, які належать до тієї чи іншої національної культури; 2) творчі – активізація художньої діяльності в освоєнні і розвитку національної художньої традиції; 3) просвітницькі – пробудження і розвиток інтересів, потреби у сфері національної мови, історії, традицій і звичаїв; 4) виховні – соціалізація особистості, подолання можливих причин її відчуженості, підвищення морального рівня членів національного об'єднання тощо»⁴. У Н. Барановської знаходимо: «аналізовані товариства виконують функції артикулювання інтересів, узгодження потреб та інформування, властиві групам інтересів»⁵.

Дослідники виокремлюють також певні особливості національно-культурних товариств. Серед яких: 1) універсальний характер діяльності; 2) гнучка структура керування; 3) комплементарність. Уточнимо їхнє змістове

¹ Хрящевська Л. М. Національно-культурні об'єднання як прояв національного відродження та розвитку етнічних меншин в 90-х роках ХХ століття. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (28). Ч. 2. С. 16–20. С. 17.

² Багмет М., Ляпіна Л. Міжкультурна взаємодія громадських об'єднань етноспільнот України. *Політичний менеджмент*. 2004. № 2. С. 68–77. С. 69.

³ Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 48.

⁴ Архипенко Е. П. Національний культурний центр : принципи діяльності, тенденції розвитку, умови, напрямки і форми роботи. *Всі ми твої діти, Україно : Інформаційно-методичний збірник*. Київ, 1998. Вип. 4. 47 с. С. 6.

⁵ Барановська Н. В. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави. *Життєвий простір України : політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 рр.) : збірник наукових статей*. Київ, 2012. С. 56–82. С. 66.

наповнення. Перша особливість логічна, адже завдання товариств мають багатовекторність. Головними програмними завданнями є проблеми етнокультурного характеру, але в числі значущих є також економічні, політичні, інформаційні, освітні та ін.¹ Зауважимо, за певних зовнішніх чи внутрішніх чинників на відповідний проміжок часу перевага може надаватися одному із завдань.

Н. Барановська відносить до так званих констатуючих ознак національно-культурних товариств: «спонтанність, добровільність і незалежність дії, що спирається на громадський характер праці членів і характеризується структурною незалежністю від держави»².

Я. Комар цілком вірно стверджує, що в структурі національно-культурних товариств відсутні відносини «начальник-підлеглий», адже товариства – це добровільні об'єднання, в котрих кожен має рівні права і обов'язки: «гнучка структура керування зумовлює відсутність спеціального відбору людей на посади та кількісне обмеження членства. Саме це дає змогу стверджувати про надлишковий характер національно-культурних товариств: чим більша кількість членів, тим краще для громади»³. Під «комплементарністю» варто сприймати наступне. Взаємодія комплементарних чинників етнічного відродження не супроводжується утворенням стійких зв'язків. Однак, внаслідок просторової взаємної відповідності комплементарних явищ утворюється значна кількість відносно слабких зв'язків, але з досить великим сумарним потенціалом, що призводить до формування стійких комплексів етнічного відродження.

¹ Комар Я. В. Національно-культурні товариства як прояв сучасного національного відродження (на прикладі болгар України та Молдови). *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Історія.* 2009. Т. 104. Вип. 91. С. 113–118. С. 115.

² Барановська Н. В. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави. *Життєвий простір України : політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 рр.) : збірник наукових статей.* Київ, 2012. С. 56–82. С. 66.

³ Комар Я. В. Національно-культурні товариства як прояв сучасного національного відродження (на прикладі болгар України та Молдови). *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Історія.* 2009. Т. 104. Вип. 91. С. 113–118. С. 115.

Науковці також визначають певну структуру національно-культурних товариств, котрі мають представницькі, виконавчі й контрольно-ревізійні органи¹.

Увагу нашого магістерського дослідження зосереджуємо на унікальному регіоні – Одещина. Національний склад населення Одеської області помітно відрізняється від інших областей України. В регіоні проживають представники понад 133 національностей, а особи некорінної національності складають понад 45% населення. За переважання українського населення (54,6%) в області мешкають «росіяни (27,4%), болгари (6,3%), молдовани (5,5%), євреї (2,6%), гагаузи (1,0%), білоруси (0,8%), поляки (0,2%), вірмени (0,2%), цигани (0,15%), татари (0,14%), німці (0,13%), албанці (0,07%), чехи, греки» та ін.²

У центральних і північних районах населення характеризується однорідністю та складається насамперед із представників українського етносу. Переважно строкатими в національному аспекті є південно-західні частини регіону межиріччя Дністра і Дунаю: українці – 35,8%, болгари – 24,8%, росіяни – 17,7%, молдовани – 15,2%, гагаузи – 4,6% та ін.³

Одещина – багатонаціональний регіон. Зауважимо, національна, мовна, конфесійна багатоманітність досліджуваного регіону обумовлює його багатокультурність. Одним із пріоритетів подальшого регіонального розвитку є підтримка національних меншин, зміцнення традиційної атмосфери міжетнічної злагоди, що склалась історично.

У даному контексті доцільно навести цитату зі «Звернення Верховної Ради України до громадян України всіх національностей» від 28 серпня 1991 р.: «В попередні роки проводилась політика гноблення духовного життя

¹ Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 50.

² Національні меншини в Україні : інформаційно-бібліографічний покажчик / Упоряд. І. Винниченко, В. Горовий ; Інститут досліджень діаспори. Київ : Видавничий дім «Стилос», 2003. 252 с. С. 98–99.

³ Там само. С. 99.

націй, їх мов і культур. Ми зазнали важких деформацій і викривлень, свавілля і беззаконня в національному бутті народів. ... Віднині наступає нова доба в розвитку міжнаціональних відносин в Україні. Президія Верховної Ради республіки бере на себе відповідальність, що проголошення незалежності України ніякою мірою не призведе до порушення прав людей будь-яких національностей»¹.

Аналіз наявної наукової літератури підтверджує тенденцію до постійного чисельного зростання національно-культурних товариств. Доведемо її статистичними даними.

Кількість національно-культурних організацій в Україні швидко зростала на початку 1990-х рр. Наприклад, восени 1990 р. нараховувалося 84 об'єднання². У 1991 р. в Україні створено 87 національно-культурних товариств, а на кінець року їхня кількість сягнула 150³. Наприкінці 1994 р. товариств вже 237⁴. З них 16 мали всеукраїнський статус.

В 2001 р. в нашій державі існувало близько 400 національно-культурних товариств⁵. В 2002 р. в Україні працювали 627 національно-культурних товариств, 429 громадських об'єднань національних меншин, 26 з яких зі всеукраїнським статусом⁶. На початку 2003 р. в Україні діяло 785

¹ Національні процеси в Україні : історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч. Ч. 2 / Упоряд. : І. О. Кресіна (керівник), В. Ф. Панібудьласка; За ред. В. Ф. Панібудьласки. Київ : Вища школа, 1997. 704 с. С. 604–605.

² Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 49.

³ Ковач Л. Л. Національно-культурні товариства України: сучасний стан та проблеми розвитку. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. № 40. С. 97–107. С. 99.

⁴ Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 49.

⁵ Конференція асоціації національно-культурних товариств України. Радіо Свобода. Культура. 2001. 07 листопада. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/882790.html> (дата звернення : 20.10.2020).

⁶ Свистович М. Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. Сайт Майдан. За вільну людину у вільній країні! 2002. 19 липня. URL : <https://maidan.org.ua/arch/lib/1027091378.html> (дата звернення : 03.10.2020).

національно-культурних товариств¹, 530 з яких створено представниками найчисленніших етнічних спільнот. 32 з них є загальнодержавними, 753 – регіональними². Доречно зазначити, що 70 з них функціонувало в Одеській області³.

На середину 2007 р. в Україні нараховувалося 1272 громадські організації національних меншин, серед яких 37 із всеукраїнським статусом⁴. статусом⁴.

На початок 2013 р. в Україні діяло близько 1300 об'єднань національних меншин, 39 із них мали всеукраїнський статус⁵. Отже, дійсно підтверджується постійне зростання кількості національно-культурних товариств, що спрямовані на відстоювання прав й інтересів своєї національності на всіх рівнях.

Охарактеризуємо основні напрями і форми роботи національно-культурних товариств в Україні.

Напевне, найпоширенішим є напрям щодо сприяння відродженню і подальшому розвитку національних мов, видання навчально-методичної, наукової і художньої літератури цими мовами, розвиток національної освіти. Л. Орел констатує: «серед основних інструментів формування етнічної й національної ідентичності виділяють наступні: мова, релігія, культура, соціально-політичні, психологічні ознаки, національна ідея. ... Мова є

¹ Мелеганіч Г. І. Громадські об'єднання етнонаціональних меншин у процесі становлення громадянського суспільства в Україні. *Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 30–31 січня 2015 р. Львів : Львівська фундація суспільних наук, 2015. С. 109–113. С. 111.

² Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 49.

³ Барановська Н. В. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави. *Життєвий простір України : політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 рр.)* : збірник наукових статей. Київ, 2012. С. 56–82. С. 64.

⁴ Ковач Л. Л. Національно-культурні товариства України: сучасний стан та проблеми розвитку. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. № 40. С. 97–107. С. 99.

⁵ Кдирова І. О. Національно-культурне відродження етнічних спільнот у незалежній Україні. *Культура і сучасність*. 2014. № 1. С. 120–125. С. 122.

основним середовищем визначення, збереження й передачі соціального досвіду та етнічних особливостей кожного народу. В нинішній час фактично мова є чи не єдиною ознакою, що дозволяє відокремити населення однієї держави від інших»¹.

Саме освіта є підґрунтям духовності народу, що формується на системі традиційних цінностей. Часто національно-культурні товариства змушені розпочинати роботу з вивчення власної мови, адже фактично представники меншини нею достеменно не володіють².

Ефективним інструментом збереження й розвитку мови, культури, знань про батьківщину є недільна школа. За визначенням М. Зеркаль, «недільна школа – це своєрідна лабораторія формування системи толерантних стосунків у міжетнічній взаємодії»³. Щодо їхнього відвідування немає вікових обмежень. Недільні школи створюються національно-культурними товариствами нерідко також при державних закладах освіти. Для прикладу. В 1993 р. в Україні працювало 14 недільних шкіл у 9 містах (близько 2,6 тис. дітей). В 1996 р. було майже 60 шкіл (7 тис. слухачів). У 2003 р. діяло 133 школи (4,5 тис. дітей), в 2005 р. вже 156 недільних шкіл (близько 5 тис. учнів)⁴.

У даному контексті наведемо цікаву цитату. Л. Лойко зазначає, що в Україні наявні дві моделі реалізації права на освіту для національних меншин: «1) розгортання систем освіти етноменшин у рамках суцільної системи, підпорядкованої загальній концепції розвитку освіти в Україні, без формування окремих освітніх комплексів; 2) створення замкнутих циклів навчання з метою формування цілісних систем супроводження вихованця від

¹ Орел Л. М. Глобалізаційні процеси та етнокультурний простір незалежної України. *Традиційна культура в умовах глобалізації : культурна ідентифікація та інформаційне суспільство* : матеріали науково-практичної конференції, м. Харків, 18–19 травня 2012 р. Харків, 2012. С. 117–122. С. 119.

² Хрящевська Л. М. Національно–культурні об’єднання як прояв національного відродження та розвитку етнічних меншин в 90-х роках ХХ століття. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (28). Ч. 2. С. 16–20. С. 16.

³ Зеркаль М. М. Освіта національних меншин України (1990–2000-ні рр.). *Український історичний журнал*. 2013. № 2. С. 121–135. С. 133.

⁴ Там само. С. 134.

дошкільної освіти до підготовки його у закладі вищої освіти»¹. Зауважимо, погляди на ефективність кожної різняться: представники державної влади віддають перевагу першій моделі, бо вона дозволяє створити економічно вигідну й організаційно керовану систему освіти. Представники національних громад переконані, що краща друга модель, оскільки через цілісні освітні комплекси можна в перспективі зробити більш гнучку й ефективну систему.

Ми погоджуємось з Є. Ткаченком, що не можна забувати про таку форму діяльності національно-культурних товариств, як «організація бібліотек, гуртків та студій з вивчення національної мови»².

Національно-культурні товариства спрямовують свої зусилля на дослідження культурної і мистецької спадщини, звичаїв і традицій, пропагування досягнень у цій площині. Зокрема, товариства спрямовують свою активність на «організацію національного краєзнавства; охорону національних історичних і культурних пам'яток; створення етнографічних та інших музеїв; відкриття національних клубів, студій й колективів мистецтва»³.

Національно-культурні товариства ініціюють організацію та проведення фестивалів, конкурсів, оглядів національного спрямування. В своїй науковій розвідці О. Білявська відзначає, що «національно-культурні товариства через організацію конкурсів, концертів, національних свят та інших видів діяльності сприяють гармонізації етнонаціональних процесів»⁴.

Національно-культурні товариства працюють над збереженням етнічної самобутності «через створення тематичних радіо- і телепрограм,

¹ Лойко Л. І. Громадські організації етнічних меншин України : природа, легітимність, діяльність : Монографія. Київ : Поліграфічний центр «Фоліант», 2005. 633 с.

² Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 315 с. С. 103.

³ Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 315 с. С. 103.

⁴ Білявська О. С. Регіональний аспект етнополітики сучасної України : етнокультурні процеси у Закарпатті. *Сторінки історії : збірник наукових праць*. 2011. Вип. 32. С. 202–214. С. 208.

заснування професійних і аматорських творчих колективів, проведення різного роду культурних заходів»¹.

Л. Хрящевська визначає, що оскільки першочерговим завданням громадських об'єднань національних меншин є захист прав їхніх членів, то важливим напрямом є економічна діяльність та налагодження зовнішньоекономічних зв'язків².

Частина національних об'єднань визначають основним напрямом своєї діяльності участь у роботі місцевих органів влади, розробку законодавчих ініціатив. Так, Є. Ткаченко відзначає, що «національні культурні центри, національні товариства й земляцтва мають право розробляти й подавати до відповідних органів державної влади й управління пропозиції щодо збереження й розвитку національної культури»³. Я. Лазур радить враховувати наступну класифікацію. Залежно від участі особи в реалізації національних прав виокремлюються «види національно-культурної автономії: 1) персональна автономія, 2) асоціативна автономія, 3) корпоративна автономія. Виходячи з територіального критерію, автономії розподіляються на локальні, регіональні і загальнодержавні. За охопленням представників національних меншин виділяють загальні й обмежені національно-культурні автономії. За наявністю цільового фінансування – ті, що фінансуються державою, та автономії, які фінансуються з власних ресурсів»⁴.

Також до значущих форм функціонування національно-культурних товариств відносимо заснування і діяльність асоціацій/федерацій в різних

¹ Пекарчук В. М. Культура етноменшин України: відродження й розвиток (1990–2000-ні рр.). *Український історичний журнал*. 2015. № 2. С. 131–147. С. 142.

² Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 50.

³ Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 315 с. С. 103.

⁴ Лазур Я. В. Поняття, ознаки та види національно-культурної автономії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 24. С. 393–400. С. 397–398.

регіонах держави. Завдяки цьому напряму реалізується культурний обмін, співробітництво та координація дій у вирішенні завдань¹.

І. Кдирова зачіпає ще один важливий момент. Це висвітлення міжнаціональної проблематики та аспектів функціонування національно-культурних товариств у засобах масової інформації. Дослідниця наголошує, що «ця делікатна сфера потребує виваженості, дотримання загально визнаних норм людської етики, гуманізму, демократичності, поваги до національних мов, культур, традицій, до почуття гідності етнічних спільнот, достовірності й неупередженості у викладенні фактів»².

Крім того, необхідним напрямом роботи є встановлення і підтримання зв'язків з етнічною Батьківщиною та країнами походження. В. Пекарчук переконує, вони «реалізуються в можливості отримувати допомогу в розвитку своєї національної культури, засобів масової інформації рідною мовою, ... що сприяє налагодженню неформальних відносин між державами»³.

Н. Барановська підсумовує в цілому: «діяльність організацій за змістом спрямована на відродження культури меншин, що охоплює розвиток літератури, мови, живого мовлення, освіти (шкільної і вищої), вишкіл кадрів етнічної інтелігенції, розвиток мистецтва, книгодрукування, преси, теле-і радіомовлення, релігії, повернення і відбудову культових споруд, відродження побутових традицій, звичаїв тощо»⁴.

Важливим фактором реалізації цілей національно-культурних товариств є фінансування. Згідно ст. 16 Закону України «Про національні меншини в Україні», Закону України «Про місцеве самоврядування в

¹ Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 50.

² Кдирова І. О. Національно-культурне відродження етнічних спільнот у незалежній Україні. *Культура і сучасність*. 2014. № 1. С. 120–125. С. 123.

³ Пекарчук В. М. Культура етноменшин України: відродження й розвиток (1990–2000-ні рр.). *Український історичний журнал*. 2015. № 2. С. 131–147. С. 141.

⁴ Барановська Н. В. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави. *Життєвий простір України : політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 рр.) : збірник наукових статей*. Київ, 2012. С. 56–82. С. 65–66.

Україні» та Розпорядження Президента України «Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств» (№ 252, від 21.09.2001 р.) в Державному бюджеті України щорічно виділяються кошти на розвиток національних меншин, виходячи з наявних фінансових ресурсів. Головний розпорядник бюджетних коштів – це Державний комітет України у справах національностей та міграції, якому за бюджетною програмою 5321030 «Заходи щодо відтворення культури національних меншин та встановлення культурних зв'язків з українською діаспорою» передбачаються видатки на ці цілі (ст. 22 Бюджетного кодексу України)¹.

Державний комітет України у справах національностей та міграції покликаний надавати фінансову підтримку національно-культурним товариствам, котрі є виконавцями певних культурологічних заходів, спрямованих на здійснення державної політики України у сфері міжнаціональних відносин. Керівники громадських організацій національних меншин мають право в установленому порядку звертатися до комітету з пропозиціями відносно їхнього залучення до виконання загальнодержавних чи регіональних програм етнокультурного спрямування на договірних засадах. Прописаним є чітке визначення умов надання коштів та контроль за їхнім використанням.

Доцільно зазначити, що при Держкомнацміграції функціонує Рада представників всеукраїнських громадських організацій національних меншин. Її завданнями є розв'язання нагальних проблем життєдіяльності національно-культурних товариств, зокрема стан реалізації чинного законодавства у сфері міжнаціональних відносин, обмін досвідом із питань реалізації етнокультурних, інформаційних і мовно-освітніх потреб представників етнічних спільнот, фінансова підтримка. Крім того, двічі на рік Держкомнацміграції спільно зі структурними підрозділами обласних

¹ Нацменшини : права забезпечено. Інтерв'ю Голови Держкомнацміграції України Г. Москаля. *Голос України*. Газета Верховної Ради України. 2003. 14 серпня URL : <http://www.golos.com.ua/article/241986> (дата звернення : 19.10.2020).

державних адміністрацій аналізує стан міжнаціональних відносин та рівень задоволення культурно-просвітницьких потреб національних меншин¹.

Фінансова допомога громадським об'єднанням національних меншин здійснюється також Державним комітетом у справах національностей та релігій згідно двох бюджетних програм: 532 1030 «Заходи з відтворення культури національних меншин та фінансова підтримка газет мовами національних меншин» і 532 1080 «Заходи з реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»².

Певна частина організацій фінансово підтримується державами, які є історичною батьківщиною представників тієї чи іншої меншини. Проте, національно-культурні товариства переважно можуть розраховувати лише на кошти з державного бюджету України та на власні можливості.

Напрями фінансування досить широкі. Так, здійснюється державна підтримка друкованих видань і телерадіоорганізацій, які висвітлюють діяльність національно-культурних товариств; аматорських творчих колективів, котрі зберігають, розвивають і пропагують звичаєво-традиційну складову, культурні надбання національних меншин. Держава фінансує систему підготовки педагогічних кадрів для закладів загальної середньої освіти, в яких викладання предметів здійснюється мовами національних меншин. Безперечно, йдеться й про державне забезпечення навчальних закладів відповідною навчальною і методичною літературою³. Також програми підтримки розвитку національних меншин передбачають виділення коштів на: «1) оренду приміщень, територій, споруд, на яких проводиться захід (у рамках заходу); 2) оплату транспортних послуг; 3) оренду обладнання (світлової, звукової, фото-, відеоапаратури); 4) оплату за послуги

¹ Нацменшини : права забезпечено. Інтерв'ю Голови Держкомнацміграції України Г. Москаля. *Голос України*. Газета Верховної Ради України. 2003. 14 серпня URL : <http://www.golos.com.ua/article/241986> (дата звернення : 19.10.2020).

² Ковач Л. Л. Національно-культурні товариства України : сучасний стан та проблеми розвитку. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. № 40. С. 97–107. С. 101.

³ Кдирова І. О. Етнічність в процесах культурного розвитку багатонаціонального суспільства України. *Молодий вчений*. 2017. № 8. С. 43–47. С. 45.

зв'язку (в рамках заходу); 5) поліграфічні та інформаційні послуги; 6) послуги з виготовлення символіки, емблем та інших атрибутів для проведення заходу; 7) придбання матеріалів, товарів; 8) придбання призів, сувенірів, подарунків; 9) послуги з підготовки та видання (буклетів, інформаційно-методичних матеріалів, посібників, збірників); 10) послуги з організації заходу (оформлення сцени, режисерсько-постановочні, художньо-постановочні, написання сценарію, музичного супроводу)» та ін.¹

Наведемо кілька цифр. Наприклад, у 2002 р. з Державного бюджету України і з місцевих бюджетів виділено 1,5 млн. грн на діяльність національно-культурних товариств. В Одеському обласному бюджеті щорічно передбачаються кошти на підтримку культурних програм національних меншин. Зауважимо, частка витрат з обласного бюджету на ці потреби коливається в середньому від 0,03 до 0,04% від витрат загального фонду. Конкретно, це 100 тис. грн або 0,029% від обсягу бюджету за 2002 р.²

На жаль, нерідкими є випадки недофінансування програм підтримки розвитку національних меншин, через що значна кількість заходів залишається нереалізованою. Так, у рамках Програми підтримки розвитку національних меншин та діяльності національно-культурних товариств Одеської області на 2013–2015 рр. безпосередньо на 2013 р. програмою передбачалось фінансування з обласного бюджету (з урахуванням змін до програми) 921 тис. грн, а фактично закладено в обласному бюджеті на 2013 р. (з урахуванням змін) 500 тис. грн³.

Доречно висвітлити проблемні питання у функціонуванні національно-культурних товариств. Досить поширеною проблемою є відсутність

¹ Васильченко О. П. Сутність принципу забезпечення рівності прав і свобод національних меншин. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 79–83. С. 81.

² Пекарчук В. М. Культура етноменшин України: відродження й розвиток (1990–2000-ні рр.). *Український історичний журнал*. 2015. № 2. С. 131–147. С. 136.

³ Васильченко О. П. Сутність принципу забезпечення рівності прав і свобод національних меншин. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 79–83. С. 81.

приміщень. В зв'язку з цим нерідко юридичною адресою товариства визначається домашня адреса керівника чи заступника керівника організації¹.

Актуальними для багатьох національно-культурних товариств є забезпечення закладів загальної середньої освіти, з навчанням мовами національних меншин, підручниками і навчально-методичною літературою, розширення наявної мережі таких освітніх закладів, поповнення бібліотечних фондів літературою на мовах етнічних спільнот².

Не влаштовує національні меншини і проблема викривлення етнічних імен. Наприклад, у школах м. Одеси та області нерідкими є випадки, коли національні імена дітей трактуються на український чи на російський лад³.

Крім того, поодинокі національно-культурні товариства залучаються до політичної діяльності (хоча це не відповідає їхнім статутам), поширюючи друковану продукцію сумнівного змісту або ж роздмухуючи штучні пристрасті навколо начебто утисків чи звуження прав національних меншин. Зокрема, свого часу російські національно-культурні об'єднання в Україні діяли досить активно, не обмежуючись культурницькою роботою, а включаючи яскраво виражений політичний аспект⁴.

Недобросусідські дії Румунії прослідковуються в наступних діях: «ощасливлення» мешканців Чернівецької, Одеської та Закарпатської областей румунськими паспортами; спроби через залежних від голосів румуномовних виборців народних депутатів впливати на внутрішню політику України; заперечення румунського уряду проти впровадження

¹ Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52. С. 50.

² Барановська Н. В. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави. *Життєвий простір України : політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 рр.) : збірник наукових статей*. Київ, 2012. С. 56–82. С. 76.

³ Про проблеми нацменшин на Одещині. Радіо Свобода. Культура. 2001. 25 жовтня. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/882233.html> (дата звернення : 17.10.2020).

⁴ Герасименко П. Національно-культурні товариства як інструмент геополітичного впливу. *ZAXID.NET*. 2011. 9 лютого. URL : https://zaxid.net/natsionalnokulturni_tovaristva_yak_instrument_geopolitichnogo_vplivu_n1122385 (дата звернення : 04.09.2020).

закону «Про освіту» і начебто стихійні протести румунських товариств проти змін в освітній сфері; пропаганда проти прагнення молдовської меншини на власне самовизначення в Україні; публічні заяви впливових в Румунії громадських діячів про необхідність переглянути існуючі державні кордони»¹. Або ж навпаки, в 2015 р. представники болгарської і гагаузької національних меншин, котрі мешкають в Одеській області, засудили дії організаторів так званої «Народної ради Бессарабії», наголосивши на своїй непричетності до її заснування². Однак, не бажано загострювати це питання, тому обмежимося цими прикладами.

Отже, національно-культурні товариства є провідниками етновідродження. Ці об'єднання своєю діяльністю сприяють поширенню національних мов, популяризації звичаїв своїх етносів, пропагуванню культурно-мистецьких надбань національних меншин в Україні.

Таким чином, Конституція України та нормативно-правові акти в площині етнополітики є державними гарантами збереження прав і свобод національних меншин. Аналіз основних юридичних документів щодо забезпечення національних прав і свобод дозволяє стверджувати, що вони відповідають стандартам і вимогам світового співтовариства.

Діяльність національно-культурних товариств в Україні на сучасному етапі спричиняє справжнє відродження національних меншин, збереження їхньої культурної самобутності. До основних результатів роботи громадських об'єднань національних меншин варто віднести закладення атмосфери взаємоповаги і взаєморозуміння, толерантності, зміцнення міжетнічної злагоди в країні.

¹ Попеску М. В Україні активізувався вірус «Великої Румунії». Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. 2018. 25 квітня. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2449018-v-ukraini-aktivizuvavsya-virus-velikoi-rumunii.html> (дата звернення : 15.10.2020).

² Грабська А. Асоціація болгар України спростувала участь у створенні Народної ради Бессарабії. DW. Made for minds. Новини й аналітика про Німеччину, Україну, Європу та світ. 2015. 07 квітня. URL : <https://www.dw.com/uk/асоціація-болгар-україни-спростувала-участь-у-створенні-народної-ради-бессарабії/a-18366248> (дата звернення : 28.10.2020).

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Напрями роботи громадських об'єднань національних меншин Одещини

Національно-культурний рух в Одеській області має свою історію розвитку. Дослідниця В. Христенко виділяє такі етапи в процесі формування місцевих осередків національної самосвідомості: «I – 1988–1996 рр. – період початкового становлення; II – 1998–1999 рр. – доба бурхливого розвитку наявних національно-культурних товариств та виникнення нових об'єднань; III – з 2000 р. – період стабілізації розвитку та активізації діяльності національно-культурних товариств, їхньої співпраці з державними органами і Радою представників національно-культурних товариств, створення нових національно-культурних осередків¹.

Національно-культурні товариства виступають провідниками відродження і розвитку національних мов, традицій, звичаїв, культурно-мистецьких надбань. В. Алмашій засвідчує, що «універсальних схем ідеального етнонаціонального функціонування суспільства не існує, але вироблені і перевірені практикою ціннісні орієнтири слугують критеріями оптимального забезпечення правових засад гармонізації міжнаціональних відносин»². Іншими словами, лише встановлення конструктивного діалогу владних структур із громадськими організаціями національних меншин,

¹ Христенко. В. Національно-культурні товариства Одещини : етапи формування. *Сайт «Буковина толерантна»*. 2010. URL : <http://buktolerance.com.ua/?p=1459> (дата звернення : 06.05.2020).

² Алмашій В. В. Національно-культурні товариства Закарпаття : аналіз співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування у налагодженні прикордонного співробітництва краю. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 39. С. 239–247. С. 240. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_39_31 (дата звернення : 08.09.2020).

запровадження політики відкритості та співпраці сприяють створенню надійного підґрунтя стабільності багатонаціонального суспільства України.

Тепер докладніше охарактеризуємо діяльність національно-культурних товариств нашого регіону.

Активність болгарських національно-культурних організацій в Одеській області абсолютно логічна, адже в регіоні мешкають понад 150 тис. представників болгарського етносу. З центром в м. Одесі функціонує Всеукраїнська Асоціація болгар України, Конгрес болгар України, Одеське болгарське дружество, клуб «Огнище» та ін. Понад 20 громадських організацій болгарської меншини діють у районах¹.

Всеукраїнський центр болгарської культури, відкриття котрого в м. Одесі датується 1999 р., є дійсним осередком болгарської культури. При ньому працюють танцювальний і фольклорний колективи, навчаються дітлахи в недільній школі. Обов'язковою складовою роботи центру є організація освітніх, наукових, культурних заходів, виставок. Традиційно відзначаються: День визволення Болгарії, День будителів, День слов'янської писемності і болгарської культури, День бессарабських болгар, дні пам'яті видатних діячів болгарської культури, щорічні Собори болгар України, фольклорні фестивалі тощо². Для прикладу. В 1997 р. проведені урочистості до 120-річчя визволення Болгарії, в рамках яких відбулись дві Міжнародні науково-практичні конференції. Розглянуті нагальні питання етнополітики, історії процесу переселення болгар, особливостей формування феномену міжетнічного спілкування, зміцнення дружби між болгарським та іншими народами України³. В 2010 р. в м. Одесі відбувся болгарський Собор, в

¹ Христенко. В. Національно-культурні товариства Одещини : етапи формування. *Сайт «Буковина толерантна»*. 2010. URL : <http://buktolerance.com.ua/?p=1459> (дата звернення : 06.05.2020).

² Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 148.

³ Ляпіна Л. Діяльність національно-культурних товариств у південному регіоні України на сучасному етапі. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2005. С. 286–295.

котрому взяли участь представники болгарського етносу всіх областей України. Під час Собору проведена IX Міжнародна наукова конференція «Болгари в Північному Причорномор'ї» за участі науковців з України, Болгарії і Молдови¹.

Ефективною є робота Одеського болгарського Дружества. Це національно-культурне товариство має на меті «покращення умов і побуту болгар, розвиток їхньої громадянської активності, підтримку ініціатив у площині національно-культурного розвитку»². Серед напрямів активності Дружества відзначаємо: сприяння створенню національно-культурних осередків, бібліотек, музеїв історії переселення болгар, клубів; заснуванню мистецьких колективів, спортивних команд; відкриттю навчальних закладів із болгарською мовою навчання; виданню тематичної літератури; організації культурних заходів.

Зауважимо, що діти мають можливість вивчати рідну мову в українських школах як основний предмет і факультативно. Випускаються для болгарської аудиторії щотижневики «Роден край», «Україна: Българско обозрение», телепередачі «Българите» і «Роден край»³.

Найбільше представників молдовської спільноти мешкає в Одеській області. Зокрема, в Ізмаїльському (15,083 тис. осіб.) та Ренійському (19,938 тис. осіб.) районах. Понад 10 тис. у Саратському районі, майже 8 тис. у Котовському, 7,5 тис. і 6 тис. відповідно у Тарутинському й Ананьївському районах. Також порівняно незначна частка представників молдовського етносу в інших районах⁴.

¹ Розвиток культури національних меншин на Україні. *Освіта.ua*. 2010. 25 жовтня. URL : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11236/> (дата звернення : 03.07.2020).

² Биков О. Внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 51–55. С. 53.

³ Зеркаль М. М. Освіта національних меншин України (1990–2000-ні рр.). *Український історичний журнал*. 2013. № 2. С. 121–135. С. 131.

⁴ Сучасний стан забезпечення національно-культурних потреб представників молдовського етносу в Україні. Аналітична записка. *НІСД Національний інститут стратегічних досліджень. NISS National institute for strategic studies*. 2013. 06 серпня. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/suchasniy-stan-zabezpechennya-nacionalno-kulturnikh-potreb-predstavnikiv> (дата звернення : 11.07.2020).

В нашому регіоні функціонують такі молдовські національно-культурні товариства: Всеукраїнська національно-культурна молдовська асоціація (м. Одеса), Молдовське молодіжне товариство (м. Одеса), Молдовське товариство (м. Ізмаїл), Молдовська національно-культурна організація (с. Липецьке Подільського району), Молдовське культурне товариство «Ізвор» (м. Рені), Молдовське товариство (м. Сарата), Товариство молдован Кілійського району, Товариство молдован «Ізворул» (м. Білгород-Дністровський)¹.

З центром в м. Одесі діє Всеукраїнська національно-культурна молдавська асоціація, до складу котрої входять організації з семи областей, м. Києва та м. Севастополя. До завдань Асоціації відносяться: «зміцнення самосвідомості, збереження мови, культури, традицій, звичаїв українських молдован». Здобутками Асоціації є організація фестивалю молдовської мови «Limba nemuritor martor este» («Мова є безсмертним свідком») з 2001 р., Всеукраїнського фестивалю молдовської культури «Дністровська хвиля» з 2005 р. Щорічними є зимовий фестиваль «Флоріле далбе», весняний фестиваль «Мерцішор», обласні олімпіади для учнів молдовських навчальних закладів, семінари для вчителів, котрі проводяться за ініціативи Асоціації². В Одеській області також проводиться щорічний міжнародний фестиваль молдовської культури «Стругушор» (с. Долинське Ананьївського району).

Головними завданнями Асоціації «Лучаферул» є: «створення молдовського культурного центру в м. Одесі, сприяння вивченню мови в місцях компактного проживання молдован, відродження національних

¹ Барановська Н. В. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави. *Життєвий простір України : політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 рр.) : збірник наукових статей*. Київ, 2012. С. 56–82.

² Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 149.

звичаїв і традицій, встановлення контактів з громадянами і зацікавленими організаціями із сусідніх з Одещиною районів Молдови і Румунії»¹.

Освітній процес в с. Озерному Ізмаїльського району, с. Борисівці Татарбунарського району, с. Крутоярівці Білгород-Дністровського району провадиться лише молдовською мовою. Одеською обласною державною телерадіокомпанією для представників молдовського етносу транслюється телепрограма «Плаюл натал»².

Румунська спільнота Одещини згуртована навколо «Одеської обласної організації Християнсько-Демократичному Альянсу румун в Україні» (1999 р.), Татарбунарської районної національно-культурної асоціації румун «Троянський вал» (1999 р.), «Саратської районної організації Християнсько-Демократичного Альянсу румун в Україні» (2000 р.), Ізмаїльської громадської організації «Гаудеамус» (2001 р.), Ренійської районної громадської організації «Центр розвитку та спілкування «ПРО-Європа» (2003 р.), Ізмаїльського районного екологічного товариства «Ялпуг» (2003 р.), Міжрегіонального Об'єднання «Румунська Спільнота України» (2005 р.), Громадської організації Білгород-Дністровська «Національно-культурна румунська асоціація Тірас» (2006 р.) та Одеської обласної національно-культурної румунської асоціації «Бессарабія» (2006 р.)³.

В 2006 р. в с. Утконосівка Ізмаїльського району зареєстровано Одеську обласну національно-культурну румунську Асоціацію «Бессарабія». Засновником є колектив фольклорного ансамблю «Дор Басарабян» місцевого

¹ Биков О. Внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 51–55.

² Сучасний стан забезпечення національно-культурних потреб представників молдовського етносу в Україні. Аналітична записка. *НІСД Національний інститут стратегічних досліджень. NISS National institute for strategic studies*. 2013. 06 серпня. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/suchasniy-stan-zabezpechennya-nacionalno-kulturnikh-potreb-predstavnikiv> (дата звернення : 11.07.2020).

³ Циганенко Л. Одеська обласна асоціація «Бессарабія» : особливості становлення та діяльності. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 26–28 лютого, 2013 р. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 75–77. С. 75.

будинку культури. Завдання організацією визначені наступні: «збереження, відродження, розвиток і популяризація культури бессарабських румун та румунської мови, захист національних інтересів членів асоціації»¹. Серед фундаторів асоціації: О. Бабаян, С. Булучевський, А. Попеску, В. Попеску, М. Попеску, С. Попеску, О. Тонча².

Асоціація «Бессарабія» є організатором різноманітних наукових і культурно-освітніх заходів. Наприклад, систематична участь одеських учнів в Міжнародній шкільній олімпіаді з румунської мови, конференції румунської громади Одещини (як-от: «Комплексні проблеми румунської спільноти Одеської області: освіта, культура, релігія, права осіб які належать до румунської національної меншини України», 2007 р.; «Багатокультурність у Південній Бессарабії», 2008 р.) тощо. З 2008 р. асоціація випускає обласну газету румунською мовою «Pro Basarabia»³.

У червні 1998 р. створена громадська обласна гагаузька національно-культурна організація «Бірлік» (Єдність). Перший голова товариства – Ілля Каракаш, а до складу правління входили Віталій Бошков, Дмитро Васіліогло, Ніна Дейнека, Андрій Ябанжи. На початку своєї діяльності національно-культурна організація «Бірлік» ставила за мету консолідувати гагаузів Одеської області для розвитку національного руху, відродження традицій, обрядів і культури, вивчення і популяризації гагаузької мови. Чинний голова, заслужений лікар України Петро Волков, котрий очолює товариство з 2000 р. відзначає: «На сучасному етапі є проблеми. Втрачається оптимізм, серйозна

¹ Хрящевська Л. М. Національно-культурні об'єднання як прояв національного відродження та розвитку етнічних меншин в 90-х роках ХХ століття. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (28). Ч. 2. С. 16–20.

² Циганенко Л. Одеська обласна асоціація «Бессарабія» : особливості становлення та діяльності. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 26–28 лютого, 2013 р. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 75–77. С. 75.

³ Циганенко Л. Одеська обласна асоціація «Бессарабія» : особливості становлення та діяльності. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 26–28 лютого, 2013 р. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 75–77. С. 76.

ротація в суспільстві, відсутність помітної допомоги з боку влади. Тим не менш головну ідею у життя втілено. А відродження національної культури гагаузів, вивчення мови, літератури та історії – це все фактори формування і збереження ідентичності»¹. Зазначимо, 28 червня 2020 р. Одеське обласне гагаузьке національно-культурне товариство «Бірлік» (Єдність) відзначило своє 22-річчя.

За всеукраїнським переписом 2001 р. на Одещині проживають 27617 гагаузів. Вони представлені обласною організацією «Бірлік» та її відділеннями в м. Болграді, в селах Виноградівка, Дмитрівка, Олександрівка Болградського району, в с. Котловина Ренійського району. Членами товариства є мешканці сіл Василівка, Жовтневе, Табаки, Червоноармійське Болградського району; Новоселівка та Старі Трояни Кілійського району; Красне і Підгорне Тарутинського району; міст Ананьїв, Ізмаїл, Іллічівськ, Котовськ, Южне та ін.²

На Одещині діють представництва Товариства російської культури імені О. Пушкіна, Всеукраїнської громадської організації «Руський рух України», Українського товариства російської культури «Русь», «Російської ради» та ін. В 1999 р. створено російську об'єднану спілку співвітчизників «Русичь», діяльність якої зосереджена на «формуванні позитивного іміджу росіян України, розвитку російської мови і культури, активізації культури міжетнічного спілкування»³.

Українське товариство російської культури «Русь» (м. Одеса) цілями своєї діяльності визначає: «надання матеріальної, правової і моральної

¹ Товариство «Бірлік» (Ефір передачі «Ана тарафи» – Рідний край). Суспільне. Одеса. 2020. 8 липня. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=VWtDxNeHBkg> (дата звернення : 24.10.2020).

² Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 151.

³ Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 147–148.

підтримки ініціативам, спрямованим на збагачення культурної спадщини, розвиток народних традицій і зберігання російської культури»¹.

Активізується культурне життя ромської меншини. За сприяння владних інституцій створено картотеку «Діячі циганської культури», розвиваються творчі колективи, зокрема, «Габарде Іле» (м. Ізмаїл). З 1994 р. на Ізмаїльщині працює Центр соціальної реабілітації і адаптації ромів (на базі хореографічної студії). Здійснюються пошукові дослідження з питань історії та культури даного етносу. В 1997 р. в м. Ізмаїлі відбувся Другий Міжнародний фестиваль ромської культури. Його учасниками стали творчі колективи із Закарпатської, Київської та Одеської областей, Республіки Молдова та ін.² В 1998 р. заснований Одеський обласний ромський конгрес «Бахтало дром», котрий є найстарішою ромською національно-культурною в регіоні. Директор – Сергій Єрмошкін. Основним завданням організації є вирішення правових й освітніх проблем ромів Одещини³. Серед інших ромських товариств назвемо: «Асоціацію циган Ізмаїла та Ізмаїльського району» (1996 р.), товариство ромської культури «Романі збора» (2003 р.) та ін.⁴

Одеське обласне німецьке національно-культурне товариство «Відергебурт» здійснює діяльність з 1989 р. Завданнями своїми вважає насамперед: «сприяти задоволенню національних та інших потреб німців, відродженню національно-культурних традицій німецького етносу; представляти у місцевих органах державної влади соціальні інтереси німців Одеської області; допомагати з фонду матеріальної допомоги особам похилого віку та малозабезпеченим членам; створювати для членів

¹ Биков О. Внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 51–55. С. 54.

² Пекарчук В. М. Просторові (регіональні) координати етнокультурної політики та їх культурно-мистецькі репрезентації у 1990–2000-х рр. *Історія науки і біографістика*. 2014. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2014_2_13 (дата звернення : 27.06.2020).

³ Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організації ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 153.

⁴ Зеркаль М. М. Освіта національних меншин України (1990–2000-ні рр.). *Український історичний журнал*. 2013. № 2. С. 121–135. С. 131.

Товариства спеціалізовані підрозділи з метою надання будь-якої допомоги» тощо¹. Важливим напрямом роботи даної організації є діяльність щодо відновлення покинутих обшинних німецьких поселень та створення нових у межах реалізації програми повернення німців в Одеську область.

Одеське обласне німецьке національно-культурне товариство «Відергебурт» щорічно 28 серпня проводить загальні збори до Дня національної скорботи німців України, пам'яті депортованих та репресованих німців України. В 2003 р. разом із товариством «Баварський дім» проведені заході з вшанування 200-річчя створення німецьких поселень на теренах Одеської області. В 2009 р. за підтримки німецького Благодійного фонду «Товариство Розвитку» та німецьких центрів зустрічей реалізовано проєкт з міжнародного обміну «Молодь за порозуміння». Крім того, група одеських німців доглядає за Інтернаціональним меморіальним комплексом жертв війни і репресій, на території якого в 1946–1951 рр. були поховані представники двадцяти національностей².

Спільно німецькі національно-культурні товариства Одещини насамперед зосереджені на вивченні історії німецької колонізації регіону, пошуках документальних відомостей відносно репресованих німців Одеської області тощо³. Серед основних згадаємо: товариство німців «Баварія» (1991 р.), Німецький культурний центр зустрічей «Перлина» с. Гвардійське Комінтернівського району (2005 р.) та ін.

2–3 вересня 2017 р., у День міста, в м. Одесі відбувся фестиваль німців Причорномор'я. Організатор заходу – Одеське обласне німецьке національно-культурне товариство «Відергебурт». Крім концерту творчих колективів німецьких товариств з різних регіонів України, виставок

¹ Биков О. Внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 51–55. С. 53.

² Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 151.

³ Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 150.

декоративно-прикладного мистецтва, майстер-класів, ознайомчих екскурсій, куштування національних страв, гостям презентовано проєкт «Німецький трамвай». Цей проєкт присвячений річниці зведення жителями німецької колонії Люстдорф трамвайної електричної лінії, яка з'єднала це селище з м. Одесою¹.

У 1990 р. в м. Одесі відкрите Одеське відділення ім. А. Міцкевича Спілки поляків в Україні, що своїми прагненнями обирає «сприяти відродженню і розвитку польської культури, збереженню традицій, піднесенню національної самосвідомості». В 1992 р. Одеське відділення ім. А. Міцкевича Спілки поляків України ініціювало вивчення польської мови в ЗЗСО № 121 м. Одеси. З 2001 р. працює Дім польський, що сприяє згуртуванню всіх бажаючих, проведенню зустрічей та культурних заходів, зокрема, переглядів польських фільмів. Результативно працює польська недільна школа, розрахована на різні вікові категорії².

Проводяться традиційно культурні заходи: Дні і тижні польської культури, Всеукраїнський фестиваль дитячої польської пісні в м. Одесі, виставки, зустрічі з діячами польської культури тощо³.

На теренах Одещини одним із перших національно-культурних товариств виник у 1988 р. грецький національний клуб «Еллада». Ініціатором його створення став Аристотель Папуніді⁴.

Грецькі громади «Тіра» (м. Білгород-Дністровський), «Еллада» (м. Ізмаїл), «Ілліос» (с. Свердлово, зараз об'єднує греків Комінтернівського району), «Арго» (м. Іллічівськ), «Овідій» (представництво обласної общини в

¹ Одеситів запрошують на фестиваль німецької культури. Офіційний сайт міста Одеса. 2017. 29 серпня. URL : <https://old.omr.gov.ua/ua/news/98800/> (дата звернення : 15.09.2020).

² Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 156.

³ Барановська Н. В. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави. *Життєвий простір України : політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 рр.)* : збірник наукових статей. Київ, 2012. С. 56–82.

⁴ Христенко. В. Національно-культурні товариства Одещини : етапи формування. *Сайт «Буковина толерантна»*. 2010. URL : <http://buktolerance.com.ua/?p=1459> (дата звернення : 06.05.2020).

Овідіопільському районі), «Прометей (м. Южне), «Малобуяликське земляцтво», культурно-релігійне товариство «Осанна» об'єднані обласним товариством греків¹. Одеська обласна община греків «Відродження» має на меті: «вирішувати соціально-економічні проблеми, надавати соціальну допомогу, сприяти відродженню культури, захищати інтереси своїх членів»².

Одеське відділення товариства «Україна – Греція» (1998 р.) об'єднує представників різних національностей. Голова Одеського відділення – академік НАН України С. Андронаті. Серед завдань об'єднання: «налагодження зв'язків з організаціями й окремими особами в Греції, котрі зацікавлені в дружбі з Україною; участь у греко-українських гуманітарних заходах; сприяння вивченню новогрецької мови в Україні та української – в Греції»³. Варто зазначити, що грецьку мову багато років вивчають у ЗЗСО № 25 м. Одеси, також її учням проводять лекції з історії й культури Греції.

Представники грецької громади щорічно організовують відзначення національних свят, як-от: День незалежності Греції, Дні грецької культури, масові акції «Ні – фашизму!», наукові заходи «Шляхами давньогрецьких мореходів» (1999 р.), «Проблеми збереження грецької мови для греків, які проживають на Півдні України» (2008 р.), «Греки в Північному Причорномор'ї» (2010 р.) та «100 років заперечення: геноцид вірмен та понтійських греків» (2011 р.) тощо⁴. Для дітей і дорослих діють чотири недільні школи. Активно виступають танцювальні колективи «Астері», «Мрія» та «Оморфулес», вокально-інструментальний ансамбль «Ліра», етнографічний театр «Іпігі», театр «Ніконій».

¹ Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 156.

² Биков О. Внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 51–55. С. 54.

³ Ляпіна Л. Діяльність національно-культурних товариств у південному регіоні України на сучасному етапі. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2005. С. 286–295. С. 293.

⁴ Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 156.

Грецькі товариства опікуються відновленням музейного комплексу «Філіки Етерія» («Дружнє товариство») в м. Одесі. Широка читацька аудиторія наявна у національних газет «Елліни України», «Елпіда» («Надія»), «Одіссос», котра підтримується з обласного бюджету¹. Бібліотека громади сформована за рахунок подарунків греків Одещини й благодійних акцій, мається фонотека з навчальними програми і фольклорними матеріалами².

Єврейські національно-культурні товариства спрямовують активність на «формування атмосфери взаєморозуміння між усіма національними спільнотами українського соціуму, підвищення авторитету єврейства, розвитку єврейського етнокультурного життя»³. Діяльність громадських об'єднань єврейської спільноти проводиться на базі Ізраїльського культурного центру в м. Одесі, відділень «Джойнт» і «Сохнут», благодійного центру «Гмілус хесед», єврейського культурного центру «Бейт Гранд», Асоціації колишніх в'язнів гетто та концентраційних таборів та ін.⁴ Громадські об'єднання єврейської меншини ініціюють проведення культурних і наукових заходів, серед яких вшанування визначних дат, міжетнічних щорічних концертів «Багатонаціональна Одещина співає»⁵.

Діяльність «Одеського товариства єврейської культури» спрямована насамперед на «надання гуманітарної і правозахисної підтримки людям похилого віку, хворим і самотнім, розвиток громадсько-культурних зв'язків з

¹ Щербина Н. Ф. Грецький етнос в Одесі: деякі аспекти історії та сучасного стану. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 197–202. С. 200.

² Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організації ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 157.

³ Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організації ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 152.

⁴ Христенко. В. Національно-культурні товариства Одещини : етапи формування. *Сайт «Буковина толерантна»*. 2010. URL : <http://buktolerance.com.ua/?p=1459> (дата звернення : 06.05.2020).

⁵ Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організації ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 153.

етнічною батьківщиною, іншими національно-культурними об'єднаннями»¹. При означеному товаристві діє вечірня недільна школа, організовані курси з вивчення єврейської мови і літератури, національної історії, філософії.

Заснований в 2010 р. Грузинський культурно-освітній центр «Іверія», директором якого є Шорена Гегешидзе. В коло своїх членів центр приймає й представників інших національностей, котрі прагнуть вивчати грузинську історію, культуру, мову і літературу. З метою активізації процесу вивчення рідної мови та культури на базі центру «Іверія» відкрито недільну школу «Ана Бана» (директор Мегі Лашхія)².

Центр «Іверія» організує відзначення пам'ятних дат грузинської історії. Наприклад, святкові урочистості до Дня незалежності Грузії, щорічний патріотичний захід «Ми пам'ятаємо 9 квітня!» до Дня національної єдності і пам'яті загиблих за Грузію, конкурс з каліграфії «Напиши це» до Дня рідної мови тощо. Одесити та гості міста радо відвідують фестиваль грузинської культури «Тбілісоба в Одесі»³.

У 2017 р. за ініціативи культурно-освітнього центру «Іверія» спільно з Благодійним фондом «Аліло 2015» (м. Батумі, Грузія), громадською організацією «Центр демократичного розвитку молоді «Синергія» започаткований міжнародний благодійний проект «Діти просять миру». Це потужний патріотично-культурний проект, якому немає аналогів ані в Україні, ані в Грузії.

Мета проекту: прищеплення дітям духовних цінностей, ознайомлення їх з історією, культурою і традиціями сусідніх дружніх країн, сприяння розвитку дружніх стосунків та взаєморозуміння між дітьми в Україні та поза

¹ Биков О. Внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 51–55.

² Грузинський культурно-освітній центр «Іверія». Сайт Багатонаціональна Одещина. 2020. 11 листопада. URL : <https://national.od.ua/dovidnyk/hromadski-orhanizatsii-natsionalnykh-spilnot-odeshchyny/hruzynskyj-kulturno-osvitnij-tsentri-iveriia.html> (дата звернення : 14.11.2020).

³ Грузинський культурно-освітній центр «Іверія». Сайт Багатонаціональна Одещина. 2020. 11 листопада. URL : <https://national.od.ua/dovidnyk/hromadski-orhanizatsii-natsionalnykh-spilnot-odeshchyny/hruzynskyj-kulturno-osvitnij-tsentri-iveriia.html> (дата звернення : 14.11.2020).

її межами. Він здійснюється для українських дітлахів, чий батьки є учасниками бойових дій, а також для дітей, батьки котрих брали участь у проведенні антитерористичних операцій, дітей переселенців з Криму і районів проведення АТО, дітей українських волонтерів¹. У рамках проєкту «Діти просять миру» організовано не лише відпочинок, але й знайомство з визначними пам'ятками, традиціями, участь у патріотичних заходах.

Так, у липні 2017 р. двадцять дітей з різних областей України побували в Аджарії, ознайомились з історією і культурою регіону, приймали участь у заходах із вшанування пам'яті Шіндіських героїв. Крім того, маленькі українські гості діти спільно з дітьми з Грузії взяли участь в акції «Дерево життя» – посадили калину в Шендіському сквері².

Виведення радянських військ з Афганістану, подальша зміна політичної влади в країні спонукали чимало афганських родин звернутись до України за політичним притулком. За статистичними даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), переважна більшість біженців сконцентровані в Києві та Одесі. В 1996 р. з ініціативи колишнього головнокомандуючого повітряних і сухопутних збройних сил Афганістану генерала-полковника Кадира Ака в м. Одесі засновано організацію «Афганські біженці». З 1997 р. при даній організації організовано афганську недільну школу.

5 жовтня 2001 р. відбулись збори, на яких прийняте рішення щодо створення національно-культурного об'єднання «Афганська община», до складу якого увійшли понад 1300 представників 33-х народів Афганістану. Перший голова організації – колишній офіцер Мохаммад Аюб Шердел. У

¹ Запорожець М. Міжнародний соціальний проєкт «Діти просять миру». Community. Журнал для космополіта. 2019. 17 червня. URL : <https://community.com.ua/news-community/mizhnarodnyj-sotsialnyj-proekt-dity-prosyat-myru/> (дата звернення : 17.10.2020).

² Запорожець М. Міжнародний соціальний проєкт «Діти просять миру». Community. Журнал для космополіта. 2019. 17 червня. URL : <https://community.com.ua/news-community/mizhnarodnyj-sotsialnyj-proekt-dity-prosyat-myru/> (дата звернення : 17.10.2020).

2009 р. її президентом обрано Абдула Сатара Гарвала¹. З 2009 р. на базі Одеського навчально-виховного комплексу № 84 «Спеціалізована школа І–ІІІ ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов – загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів Одеської міської ради» функціонує суботньо-недільна школа Аріана Афган, в якій на даний момент навчаються 92 учні. В програмі не лише культура, релігія та мови дарі і пушту історичної батьківщини, а також вивчення української та російської мов².

Основною метою «Афганської общини» є надання допомоги членам об'єднання та їхнім сім'ям; правовий захист та матеріальна підтримка біженців з Афганістану; сприяння в реалізації їхніх соціальних, економічних, національно-культурних прав; розвиток взаєморозуміння і дружби народів України й Афганістану; презентація населенню Одеської області та м. Одеси культури і традицій народів Афганістану. Національно-культурне об'єднання «Афганська община» бере активну участь у проведенні міських і регіональних заходів, а також проводить святкування власних свят (День незалежності Афганістану, Новруз, Уразу-Байрам, пам'ятні дати діячів афганської культури тощо)³. При національно-культурному об'єднанні діють дитячий вокальний колектив «Аріана» та жіночий осередок афганської громади.

28 жовтня 1993 р. на установчих зборах ухвалено рішення відновити в м. Одесі діяльність чеського міського товариства «Чеська бесіда». Головною метою товариства визначено розширення співпраці між народами Чеської і Української республік, вивчення й популяризація чеської культури, історії,

¹ Національно-культурне об'єднання «Афганська община». Сайт Багатонаціональна Одещина. 2020. 11 листопада. URL : <https://national.od.ua/dovidnyk/hromadski-orhanizatsii-natsionalnykh-spilnot-odeshchyny/natsionalno-kulturne-ob-iednannia-afhanska-obshchyna.html> (дата звернення : 02.11.2020).

² Белова Т. Свято рідної мови. Всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета «Міграція». 2019. 01 березня. URL : <http://migraciya.com.ua/news/Official/svjato-rdno-movi/> (дата звернення : 04.11.2020).

³ Національно-культурне об'єднання «Афганська община». Сайт Багатонаціональна Одещина. 2020. 11 листопада. URL : <https://national.od.ua/dovidnyk/hromadski-orhanizatsii-natsionalnykh-spilnot-odeshchyny/natsionalno-kulturne-ob-iednannia-afhanska-obshchyna.html> (дата звернення : 02.11.2020).

мови, науки, сприяння у проведенні відповідних наукових та освітніх заходів¹. За визначенням О. Бикова, робота Одеського міського чеського товариства «Чеська бесіда» «спрямована на захист громадянських і національних прав чеського населення, турботу про задоволення економічних і культурних потреб, створення і підтримку професійних художніх колективів, сприяння аматорській творчості тощо»².

Товариство «Чеська бесіда» відроджує національні традиції чехів у святкуванні народних і релігійних свят, як-от: Ваноце (Різдво), Великоноце (Великдень), день Міколаша (Святого Миколая). У 1996 р. товариство за сприяння «Центру допомоги краянам» у м. Празі відкрило з метою вивчення мови, літератури, традицій недільну школу в м. Одеса. Крім того, при товаристві створено хор чеської народної пісні під керівництвом Ельвіри Дагілайської. У травні 1996 р. товариство «Чеська бесіда» започаткувало проведення чеського фольклорного фестивалю чехів України «Плес».

Внаслідок кризи керівництва національно-культурним товариством «Чеська бесіда», частина його членів вийшли зі складу організації та заснували нове товариство «Чеська родина». Товариство «Чеська бесіда» поступово фактично припиняє свою діяльність. «Чеська родина» відновлює традицію роботи недільної школи. У 2006 р. товариство за підтримки посольства Чехії в Україні, Одеської державної адміністрації, Одеської міської ради, наукової бібліотеки ім. М. Горького та Інституту історичних та етнологічних досліджень започаткувало проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Гуситські читання». Товариство підтримує культурні зв'язки з етнічною Батьківщиною³.

Національно-культурні товариства Одещини нерідко беруть участь у спільних акціях. Наприклад, Одеська національна наукова бібліотека ім. М.

¹ Коваленко С. Громадський вимір національно-культурного розвитку чеської меншини в Україні. *Матеріали до української етнології*. 2012. Вип. 11. С. 117–122.

² Биков О. Внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 51–55.

³ Коваленко С. Громадський вимір національно-культурного розвитку чеської меншини в Україні. *Матеріали до української етнології*. 2012. Вип. 11. С. 117–122.

Горького в 2012 р. дякує за дарунок книжкових видань дарувальникам – національно-культурним товариствам регіону. Серед презентантів: Гагаузьке національно-культурне товариство «Бірлік», обласне відділення Всеукраїнської національно-культурної молдовської асоціації, Одеська вірменська община, Одеське грузинське національно-культурне товариство «Саркартвело», Одеське ім. А. Міцкевича відділення спілки поляків України, Одеське міське чеське товариство, Одеське обласне німецьке національно-культурне товариство «Відергебурт», руська національна громада м. Одеси «Русичі»¹.

«Одеське обласне німецьке національно-культурне товариство «Відергебурт»» 17 липня 2019 р. провело на базі Одеського історико-краєзнавчого музею презентацію наукових видань-монографій².

Також національно-культурні товариства Одеської області реагують на нагальні потреби країни та регіону. Для прикладу. «Афганська община» фінансувала встановлення однієї з паль під час реконструкції Одеського національного академічного театру опери і балету; допомагала родинам внутрішньоопереміщених осіб з тимчасово окупованих Донецької і Луганської областей; виділяла кошти на підтримку сімей, постраждалих від повені у Західній Україні тощо³.

У листопаді 2014 р. за ініціативи Грузинського культурно-освітнього центру «Іверія» та Грузинського національно-культурного товариства «Сакартвело» відбувся концерт-ярмарок «Друзі назавжди» на підтримку українських військових і членів їхніх родин. Присутні мали змогу оглянути і придбати картини грузинських й українських митців, привезені з Грузії

¹ Дарунки національних меншин. Сайт Одеської національної наукової бібліотеки. 2012. 19 квітня. URL : https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=511 (дата звернення : 06.10.2020).

² Запрошуємо на презентацію. Сайт Одеського історико-краєзнавчого музею. 2019. 13 липня. URL : <https://www.facebook.com/Odessa.Regional.History.Museum/posts/221629111820921/> (дата звернення : 31.10.2020).

³ Національно-культурне об'єднання «Афганська община». Сайт Багатонаціональна Одещина. 2020. 11 листопада. URL : <https://national.od.ua/dovidnyk/hromadski-orhanizatsii-natsionalnykh-spilnot-odeshchyny/natsionalno-kulturne-ob-iednannia-afhanska-obshchyna.html> (дата звернення : 02.11.2020).

національні сувеніри, прикраси, іграшки, елементи національного одягу. Виручені від цього заходу кошти спрямовані на підтримку дітей із родин переселенців з Донецької і Луганської областей, дітей загиблих в зоні АТО українських військовослужбовців та на нагальні потреби Військово-медичного клінічного центру Південного регіону¹. Загалом, культурно-освітній центр «Іверія» системно здійснює соціально спрямовані заходи: благодійні концерти-ярмарки на допомогу дітям-сиротам з зони військових дій і дітям загиблих військовослужбовців, проведення різноманітних концертів і майстер-класів для дітей, постраждалих від військових дій².

Національно-культурні товариства Одещини прагнуть консолідації і координації спільних дій. Так, у 1993 р. створено обласну Асоціацію національно-культурних та культурно-просвітницьких товариств Одеської області, котра одразу об'єднала 23 товариства. Завдання Асоціації полягають у наступному: «захист прав і свобод, національної гідності і честі народів, які проживають в Одеській області; реалізація прав народів України на вільний виїзд та повернення в країну проживання згідно до Загальної декларації прав людини, а також підготування навчальної, методичної та іншої літератури на національних мовах»³.

Для консолідації спільних зусиль у справі розвитку національно-культурного руху на Одещині в 1994 р. створена Асоціація національно-культурних товариств та об'єднань⁴. Ця громадська організація прагне «сприяти виникненню нових товариств, запровадженню радіо- і передач

¹ В Одесі представники грузинської діаспори організували благодійний збір коштів на потреби поранених воїнів АТО та дітей-переселенців. Урядовий портал – Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 2014. 24 листопада. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/247772114> (дата звернення : 28.10.2020).

² Грузинський культурно-освітній центр «Іверія». Сайт Багатонаціональна Одещина. 2020. 11 листопада. URL : <https://national.od.ua/dovidnyk/hromadski-orhanizatsii-natsionalnykh-spilnot-odeshchyny/hruzynskij-kulturno-osvitnij-tsentr-iveriia.html> (дата звернення : 14.11.2020).

³ Биков О. Внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 51–55.

⁴ Ляпіна Л. Діяльність національно-культурних товариств у південному регіоні України на сучасному етапі. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2005. С. 286–295. С. 291.

національними мовами та ін.» Асоціація національно-культурних товариств та об'єднань є ініціатором щорічного фестивалю «Суцвіття». Програма цього дійства національних культур і традицій включає виступи аматорських колективів і професійних виконавців, ярмарки, виставки здобутків етнічних культур Одещини, дегустацію національних страв і напоїв, перегляд тематичних відеофільмів тощо¹. 2001 роком датовано відкриття Центру національно-культурних товариств Одеської області².

У 1999 р. при управлінні у справах національностей та міграцій Одеської обласної державної адміністрації засновано Раду представників національно-культурних товариств Одеської області. До її складу на той момент увійшла 21 організація³. За мету діяльності Рада визначає «координування дій усіх національно-культурних товариств регіону», чим безперечно було закладено основу для посилення етнонаціонального руху в регіоні⁴. В її лавах об'єднано понад 30 національно-культурних товариств регіону.

22 грудня 2019 р. Рада представників національно-культурних товариств Одеської області відсвяткувала 20-річчя діяльності. Під час святкування лунало, зокрема, наступне: «Рада здійснює масштабну культурно-просвітницьку діяльність, сприяє збереженню міжнаціональної злагоди і здорового морально-психологічного клімату толерантності,

¹ Ляпіна Л. Діяльність національно-культурних товариств у південному регіоні України на сучасному етапі. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2005. С. 286–295. С. 291.

² Пекарчук В. М. Просторові (регіональні) координати етнокультурної політики та їх культурно-мистецькі репрезентації у 1990–2000-х рр. *Історія науки і біографістика*. 2014. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2014_2_13 (дата звернення : 27.06.2020).

³ Христенко. В. Національно-культурні товариства Одещини : етапи формування. *Сайт «Буковина толерантна»*. 2010. URL : <http://buktolerance.com.ua/?p=1459> (дата звернення : 06.05.2020).

⁴ Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с. С. 145.

проводить роботу щодо патріотичного виховання молодого покоління»¹. У цілому, всі згадані об'єднання спрямовані на активізацію співпраці, культурний обмін та діалог культур.

Отже, національно-культурні товариства Одеського регіону характеризуються наявністю помітного потенціалу для відродження національних мов, традицій, збереження власної самобутності. Їхня активна різноаспектна діяльність у співпраці з центральними і місцевими владними структурами сприяє ефективній реалізації гарантованих Конституцією України прав і свобод національних меншин.

3.2. Етнонаціональна проблематика в освітньому процесі

Спочатку вважаємо за доцільне зробити загальну характеристику шкільної навчальної програми, взявши за основу чинну програму з історії для основної школи. Згідно з цим документом, за мету шкільної історичної освіти визначається: а) формувати вільну особистість, яка визнає загальнолюдські й національні цінності, керується у власній поведінці морально-етичними критеріями, а також почуттям громадянської відповідальності; б) виховувати засобами історії громадянську свідомість, зорієнтовану на патріотичне почуття приналежності до своєї країни, до її історичних, політичних та культурних цінностей, спрямовану на демократичні пріоритети й злагоду в суспільстві; в) прищеплювати толерантність й повагу до різноманітних поглядів, звичаїв, культур і релігій, уміння розумітися з іншими людьми для досягнення суспільно значущих цілей. Зокрема, реалізація даної мети здійснюється через розвиток головних складових історичної свідомості: «а) накопичення знань про основні події, явища та процеси, їх давніші та сучасні інтерпретації; б) оволодіння способами розумових дій, необхідних

¹ Ювілей Ради представників національно-культурних товариств Одеської області. Сайт Одеської національної наукової бібліотеки. 2020. 03 січня. URL : https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=2682 (дата звернення : 03.10.2020).

для розуміння минулого, досягнення сучасного і прогнозування майбутнього, а саме: бачення зв'язку між історичними подіями та явищами (логічне мислення); уміння оцінювати їх під різними кутами зору (критичне мислення); знаходження нових аспектів змісту чи нових способів розв'язання проблем (творче мислення); співпереживання людям, що опинилися у вирі несприятливих історичних подій (емпатійне мислення)»¹.

Шкільні навчальні програми систематично оновлюються. Так, програми з історії для основної та старшої шкіл містять наступні зміни в структурі й змісті: 1) програми розроблено на основі результатів учнівської навчально-пізнавальної діяльності, які поєднують знанневий, смисловий і діяльнісний компоненти. Зауважимо, зміст історичної освіти в оновлених варіантах програм виступає вже не самоціллю, а інструментом для досягнення очікуваних результатів, які сприяють формуванню важливих компетентностей; 2) впорядковано обсяги виділеного на навчання історії за класами та реального (іншими словами, потрібного для досягнення програмних цілей) часу. Із змісту історичного матеріалу вилучаються другорядні для системного розуміння і цілісного сприймання фрагменти або пропонується їхнє оглядове вивчення; 3) забезпечено системність і доступність цілей навчання. Вони сформульовані до кожного розділу як очікувані результати/навчальні досягнення учнів. Збережені лише досяжні для школярів відповідного віку очікувані результати навчання і суттєво скорочено вимоги відносно знання фактологічного матеріалу (дат, термінів, імен, подій); 4) розширено можливості для вчителя самостійного планування навчальної роботи з учнями як за видами, так і за змістом²; 5) вилучено обов'язкові теми для практичних занять, котрі обмежували свободу вчителя в

¹ Навчальні програми 5–9 класів. Історія України. Всесвітня історія. Київ, 2017 URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення : 05.09.2020). С. 3.

² Ключові зміни в оновлених навчальних програмах 5–9 класів за результатами обговорення на платформі EdEra та на предметних робочих групах. На виконання Наказів МОН України № 52 від 13.01.2017 р., № 201 від 10.02.2017 р. 22 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/klyuchovi-zmini-v-onovlenix-navchalnix-programax-5-9-klasiv.pdf> (дата звернення : 07.09.2020). С. 10.

добрі джерельного і дидактичного матеріалу, методів та прийомів навчання. Натомість запропонований орієнтовний перелік тем практичних і творчих робіт; 6) запропоновано до програм нову пояснювальну записку, в якій визначаються: мета шкільної історичної освіти; компетентнісний потенціал навчального предмета, соціально й особистісно значущі ідеї, котрі розкриваються послідовно в процесі навчання і виховання школярів (вони співвіднесені з ключовими компетентностями); наскрізні, міжпредметні та предметні змістові лінії, що забезпечують формування учня як освіченої культурно, свідомої інформаційно й зрілої морально людини; базові елементи історичної компетентності; 7) на основі винесених на обговорення чинних програм з історії для учнів 5-го класу складено програму пропедевтичного курсу «Вступ до історії». Цей курс має за мету підготувати школярів до сприйняття історії як надважливої складової сучасного суспільного життя. Результати навчально-пізнавальної діяльності школярів у рамках пропедевтичного курсу досягаються під час роботи з матеріалами з вітчизняної історії; 8) програма інтегрованого курсу для 6-го класу укладена згідно з цивілізаційним підходом до розуміння стародавньої історії. Переформатування змісту даної навчальної програми дозволяє інтегрувати матеріал в контексті поняття європейської цивілізації, становлення якої розгорталось й на теренах України¹; 9) програми для 7–9-х класів помітно «розвантажено». Визначені відповідні до вікових характеристик учнів навчальні досягнення, кілька тем об'єднано. Відтак школярі зможуть «здобути знання (базові відомості), розуміння (ключові ідеї/поняття) і вміння (тобто дії, котрі забезпечують систематизацію, застосування й поглиблення знань і розуміння) на основі опрацювання менших обсягів інформації»; 10) запропонований варіант для вивчення курсів вітчизняної та всесвітньої

¹ Ключові зміни в оновлених навчальних програмах 5–9 класів за результатами обговорення на платформі EdEra та на предметних робочих групах. На виконання Наказів МОН України № 52 від 13.01.2017 р., № 201 від 10.02.2017 р. 22 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/klyuchovi-zmini-v-onovlenix-navchalnih-programax-5-9-klasiv.pdf> (дата звернення : 07.09.2020). С. 10.

історії синхронізовано. Зазначимо, що послідовність вивчення розділів/тем двох курсів позначено в пояснювальній записці і вступних частинах до навчальних програм з історії України і всесвітньої історії для 7–9-х класів; 11) усі розділи навчальних програм доповнені посиланнями на міжпредметні зв'язки, іншими словами, визначено можливості застосування ресурсів географії, української і зарубіжної літератури, природознавства, інформатики, мистецтва тощо.

Положення, котрі відносяться до реалізації наскрізних змістових ліній, репрезентовані через зміст навчально-пізнавальної діяльності і очікувані результати¹. Отже, аналіз нормативно-правової документації засвідчує прагнення оптимізувати освітній процес.

Вивчення змісту навчальних програм з історії для основної і старшої шкіл дозволяє стверджувати, що етнонаціональні взаємовідносини розглядаються в контексті наступних розділів/тем: «Руські удільні князівства у складі сусідніх держав. Кримське ханство» (Історія України, 7-й клас); «Населення: чисельність, соціальний і національний склад. Іншоетнічні групи на українській території: поляки, росіяни, кримські татари, євреї, німці та ін.» (Історія України, 9-й клас); «Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.». Зокрема, зміст навчально-пізнавальної діяльності в вище зазначеній темі включає матеріал щодо змін української території наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст., висвітлення політики Російської імперії стосовно українських етнічних територій, діяльності осередків національного руху (Історія України, 9-й клас); «Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.». До навчально-пізнавальної діяльності в цій темі відносимо відомості про початок українського національного відродження, функціонування національно-культурних організацій і т.і. (Історія України, 9 клас); у контексті теми «Повсякденне життя та культура України кінця XVIII

¹ Ключові зміни в оновлених навчальних програмах 5–9 класів за результатами обговорення на платформі EdEra та на предметних робочих групах. С. 11.

– першої половини ХІХ ст.» пояснюється зумовленість культурних процесів нагальними потребами національного розвитку (Історія України, 9-й клас)¹.

У розділі «Європа та Америка в добу революцій і національного об'єднання (1815–1870 рр.)» наявні запитання щодо сутності понять «національна ідея», «націоналізм», специфіки національних рухів слов'янських народів (Всесвітня історія, 9-й клас); розділ «Модернізація країн Європи та Америки в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. Пробудження Азії» висвітлює серед інших питань етапи процесу утворення нових незалежних держав на Балканах, а також причини і наслідки національних рухів слов'янських народів (Всесвітня історія, 9-й клас)². Отже, в навчальній програмі основної школи етнонаціональні питання репрезентовані переважно в курсі вітчизняної історії.

У навчальній програмі старшої школи в темі «Повторення. Вступ» у змісті навчально-пізнавальної діяльності присутній аналіз етнічного складу населення України початку ХХ ст. (Історія України, 10-й клас); у розділі «Розгортання української революції. Боротьба за відновлення державності» характеризується значення Акта злуки УНР та ЗУНР як виявлення волі українців до консолідації етнічних земель і засвідчення національної самоідентифікації населення України, розкривається культурно-освітня діяльність національних громадських організацій (Історія України, 10-й клас); у розділі «Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні» демонструються національно-демографічні зміни, а також ідеологізація національно-культурного життя України радянського періоду (Історія України, 10-й клас); в темі «Західноукраїнські землі в міжвоєнний період» вивчаються специфічні риси національної політики Польщі, Румунії,

¹ Кіосева Д. В. Етнонаціональна складова в освітньому процесі. *Science and practice : implementation to modern society* : матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції, м. Манчестер, Велика Британія, 26–28 грудня 2020 р. Манчестер : Peal Press Ltd., 2020. С. 1177–1180.

² Навчальні програми 5–9 класів. Історія України. Всесвітня історія. Київ, 2017 URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення : 05.09.2020). С. 67.

Чехословаччини щодо українського населення й міжнаціональні відносини (Історія України, 10-й клас)¹.

Під час вивчення теми «Передумови Першої світової війни. Війна та революції» розглядаються особливості процесу розпаду багатонаціональних імперій та утворення нових суверенних держав у Європі, міжнаціональні конфлікти в умовах війни (Всесвітня історія, 10-й клас); в темі «Держави Центрально-Східної Європи» до навчально-пізнавальної діяльності включаються характеристика становища національних меншин і аналіз міжнаціональних відносин у країнах регіону (Всесвітня історія, 10-й клас)².

При вивченні розділу «Україна і період загострення кризи радянської системи» аналізуються зміни в національній структурі населення, внесок української діаспори у процес відродження України, особливості кримськотатарського національного руху (Історія України, 11-й клас); у темі «Відновлення незалежності України» розкривається процес активізації національно-демократичного руху (Історія України, 11-й клас). Кілька тем стосуються досліджуваного питання й в курсі всесвітньої історії. В темі «Держави Північної Америки та Західної Європи: формування постіндустріального суспільства» окремо вивчаються прояви етнонаціоналізму (як-от: баскське питання, проблеми Квебеку, Ольстеру), досліджуються етнонаціональні проблеми Заходу та шанси їхнього розв'язання у майбутньому (Всесвітня історія, 11-й клас); в розділі «Держави Центрально-Східної Європи: трансформаційні процеси» висвітлюється вплив етнічних проблем на дестабілізацію ситуації в колишній Югославії, а національні трансформації аналізуються в контексті розкриття подій «оксамитових революцій» в країнах Східної Європи (Всесвітня історія, 11-й

¹ Кіосева Д. В. Етнонаціональна складова в освітньому процесі. *Science and practice : implementation to modern society* : матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції, м. Манчестер, Велика Британія, 26–28 грудня 2020 р. Манчестер : Peal Press Ltd., 2020. С. 1177–1180.

² Навчальні програми для 10–11 класів. Історія України. Всесвітня історія. Київ, 2017 URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення : 05.09.2020). С. 13, 16.

клас); при вивченні теми «Держави Азії, Африки та Латинської Америки: вибір шляхів розвитку» розглядається близькосхідна проблема, а також можливі шляхи її вирішення (Всесвітня історія, 11-й клас); в узагальненні до курсу досліджуються національні та глобальні виклики (Всесвітня історія, 11-й клас)¹. Отже, в старшій школі етнонаціональний аспект пропонується до розгляду як у вітчизняній, так і у всесвітній історії.

Досліджувана етнонаціональна проблематика дозволяє широко застосовувати наявні методи і прийоми навчання історії. На підтвердження заявленої тези наведемо конкретні приклади планів-конспектів уроків історії. Для ущільнення корисної інформації обмежимося уривками з методичних розробок.

Для уроку з історії України в 9-му класі на тему: «Політика Російської імперії щодо українських етнічних територій» пропонуємо такі цільові завдання:

- з'ясувати місце України в системі міжнародних відносин в першій третині XIX ст.;
- вдосконалювати навички аналізу історичних джерел, систематизації історичного матеріалу, аргументації власної точки зору;
- виховувати в школярів національно-патріотичні почуття.

Тип уроку в даному прикладі – урок засвоєння нових знань.

На етапі «Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу» доцільно провести роботу з роздатковими таблицями на основі застосування групової технології. Клас розподіляється на групи, далі кожна група отримує картку з пропусками, для заповнення якої учні працюють з підручником. У ході звіту про проведену роботу відбувається перевірка якості її виконання учасниками груп, а також поступове заповнення основної таблиці. Зауважимо, під час спільної діяльності в групі учні активно користуються

¹ Навчальні програми для 10–11 класів. Історія України. Всесвітня історія. Київ, 2017
 URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення : 05.09.2020). С. 23–25, 30–32, 35.

методом взаємонавчання і взаємоконтролю. Крім того, кожен школяр, оцінюючи результат власних дій, таким чином задіює метод самоконтролю.

На етапі «Закріплення засвоєного навчального матеріалу» учням пропонується написати есе на тему: «Українське питання та його вплив на міжнародні відносини першої половини ХІХ ст.».

При розгляді теми з історії України в 10-му класі «Західноукраїнські землі в міжвоєнний період» радимо спробувати застосування лекційного методу. Метою уроку в такому випадку визначаємо:

- розкрити особливості становища західноукраїнських земель в складі Польщі, Румунії, Чехословаччини в міжвоєнний період; висвітлити політичний, економічний і культурний аспекти перебування українського населення в складі цих держав;
- формувати навички сприйняття і конспектування навчального матеріалу, почутого вголос;
- виховувати в учнів шанобливе ставлення до історії рідного народу.

Тип уроку: урок–лекція.

У структурі даного плану-конспекту виокремимо етап «Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу». Для лекційного викладу пропонується наступний план:

1. Українські землі в складі Польщі.
2. Українські території в складі Румунії.
3. Закарпаття в складі Чехословаччини.

Вчителю при висвітленні заявлених досить широких питань варто зосередитись на важливих узагальненнях, маловідомих фактах, глибинних тенденціях. Іншими словами, на тому навчальному матеріалі, якого бракує в шкільному підручнику.

Цікавим елементом такого уроку буде робота з історичними документами. Наприклад, учням пропонуються для розгляду: витяг з Генерального статуту для організації Підкарпатської Русі, затвердженого чехо-словацьким урядом на підставі Сен-Жерменського договору від 10

вересня 1919 р.; фрагмент із програми Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), схваленої 19 листопада 1926 р.; уривок із програми Організації українських націоналістів (ОУН) від 1929 р.; уривок із закону Першого Сейму Карпатської України від 15 березня 1939 р. Родзинка полягає у тому, що опрацювання історичних джерел дає змогу не лише закріпити засвоєний матеріал, але й вирішити суто розвивальні цільові завдання – вдосконалення навичок роботи з історичним документом, уміння систематизувати інформацію з різних джерел тощо.

Для економії часу на уроці доречним може стати варіант використання групової технології – коли аналіз запропонованих історичних джерел учні проводитимуть окремо в групах. У такій педагогічній ситуації ми можемо сприяти формуванню навички колективної співпраці в команді.

Наступним нашим прикладом методичної розробки є план-конспект із всесвітньої історії в 10-му класі на тему: «Держави Центрально-Східної Європи».

Цільові завдання такого уроку будуть:

- з'ясувати рівень підготовки учнів з теми відповідно до програмових вимог;
- вдосконалити навички готовності учнів до тестування як методу оцінювання;
- виховувати навички раціональної організації навчальної діяльності.

Як тип даного уроку визначаємо – урок контролю і корекції навчальних досягнень учнів.

Ми свідомо не наводимо в магістерській роботі приклади тестових завдань, адже не це є нашим першочерговим завданням. Але вважаємо за доцільне нагадати важливість етапу попередньої підготовки учнів до такого типу навчальних занять, зокрема, йдеться про психологічну готовність школяра до тестування.

Наступною є тема в курсі історії України 11-го класу: «Україна в період кризи радянської системи (1964–1985 рр.)». Метою уроку є:

- систематизувати події, явища та факти з теми, надати історичну оцінку періоду кризи радянської системи в Україні;
- вдосконалити навички критичного осмислення різноаспектної інформації, уміння щодо здійснення при опрацюванні навчального матеріалу основних логічних операцій (аналіз, синтез, порівняння, конкретизація, абстрагування);
- виховувати в учнів критичне ставлення до різних етапів історичного минулого, сприяти усвідомленню ролі людини в історії.

За традиційною класифікацією – це урок узагальнення й систематизації знань. Тип уроку за нетрадиційною класифікацією – урок-дослідження.

Зауважимо, для уроків такого типу характерним є переважання інноваційних методів і технологій. Так, на етапі «Мотивація навчальної діяльності» доречно у вигляді евристичної бесіди запропонувати школярам визначити роль теми в загальноісторичному процесі та в курсі вітчизняної історії. Крім того, вчитель оголошує, що впродовж уроку учні мають занотовувати свої думки/зауваження/враження.

Етап «Актуалізація опорних знань» на даному уроці доцільно реалізувати в процесі складання школярами асоціативної картки періоду. Тобто вчитель проводить з класом фронтальну бесіду, пропонуючи відповісти на запитання, котрі конкретизують опорні знання з теми (для прикладу: 1) Які хронологічні рамки періоду, що вивчається? 2) З якими видатними історичними особами у вас асоціюється цей період? 3) Які терміни доречно застосувати до назви періоду, що вивчається?

На етапі «Закріплення засвоєного навчального матеріалу» підбиваємо підсумки уроку. Залучаючи дидактичні можливості методу «Мікрофон», учні обговорюють результати заповнення таблиці «Мої враження від уроку».

Зробимо важливе на наш погляд зауваження. Освітні компетентності розподіляються на ключові (надпредметні), які визначаються як здатність людини здійснювати різні види діяльності; галузеві (загальнопредметні)

(набуваються впродовж вивчення змісту того чи іншого предмета¹. Етнокультурна компетентність є складовою загальнокультурної компетентності та трактується як «здатність аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності»².

Т. Поштарьова виокремлює такі компоненти етнокультурної компетентності (субкомпетентності): 1) культурна субкомпетентність (адекватне знання й розуміння цінностей, настанов, особливостей, характерних для етнокультури та її представників; 2) комунікативна субкомпетентність (знання та уявлення про наслідки міжкультурних контактів, вміння залучатися у спільну діяльність з іноетнічним оточенням); мовна субкомпетентність (володіння рідною мовою, державною мовою, іноземними мовами)³.

При висвітленні в контексті навчальних тем етнонаціональних процесів доцільно урізноманітнювати методи і прийоми роботи з учнівським колективом. Дослідники заявляють про важливість застосування інтерактивних методів та технологій на уроках історії, зокрема, під час вивчення етнонаціональних аспектів суспільного розвитку. У посібнику Н. Гончарової читаємо: «В основу такого освітнього процесу закладено співробітництво і продуктивне спілкування, спрямоване на спільне розв'язання проблем, форсування здібностей виділяти головне, ставити цілі, планувати діяльність, розподіляти функції, критично міркувати, досягати значущих результатів»⁴.

¹ Мацейків Т. І. Методика реалізації етнокультурної складової змісту історії України у 7–8 класах : методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.

² Там само.

³ Поштарева Т. В. Формирование этнокультурной компетентности учащихся в полиэтнической образовательной среде : дисс ... докт. пед. наук : 13.00.01 Общая педагогика, история педагогики и образования. Ставрополь : Ставропольский государственный университет. 2009. 393 с.

⁴ Гончарова Н. О. Методика викладання історії у вищій школі : навчальний посібник. Харків-Ізмаїл : ФОП Шейніна О.В., 2009. 328 с. С. 147.

Цікавою формою роботи є «Броунівський рух» – Учні отримують картки з навчальною інформацією, вивчають її, потім починають рухатись класом від столу до столу, розповідаючи іншим школярам прочитаний матеріал¹. Важливо пам'ятати, що можна спілкуватись лише з однією особою, яка також ділиться інформацією. Інтерактивне навчання гарно реалізується у роботі в парах. Наприклад, метод «Шпаргалка товариша» працює за такою формулою: учні складають опорні конспекти за новим матеріалом паралельно з розповіддю вчителя, а потім обмінюються конспектами і обговорюють тему за опорним конспектом сусіда. Одним із ефективних для активізації колективної творчої діяльності методів є «Мозковий штурм». Цей інтерактивний метод застосовується як при фронтальній, так і при груповій формах організації освітнього процесу².

Отже, в шкільних курсах історії переважно представлені теми, що стосуються насамперед розвитку національних рухів, лише поодинокими є згадки про діяльність національно-культурних товариств у певний історичний проміжок.

Таким чином, практична робота національно-культурних товариств визначає їхню корисність представникам своєї національної меншини та українському соціуму в цілому. Напрями їхньої активності переважно тотожні: проведення культурних заходів, соціально-економічна допомога своїм членам, просвітницька робота, представлення на державному рівні інтересів свого етносу тощо. У загальному результаті всі громадські об'єднання національних меншин прагнуть одного: жити в мирі і злагоді з іншими народами. В освітньому процесі навіть за незначної представленості відповідної тематики доречно урізноманітнювати роботу з учнями впровадженням інноваційних технологій, інтерактивних методів.

¹ Гончарова Н. О. Українсько-молдовська проблематика в шкільних курсах історії. Проблеми та перспективи розвитку науки на початку III тис. у країнах Європи та Азії : Матеріали XLV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 55–56. С. 56.

² Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України. 11 клас : Плани-конспекти уроків. Харків : Ранок, 2005. 400 с. С. 14.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки. Наявної джерельної та історіографічної бази цілком достатньо для вирішення поставлених у кваліфікаційній роботі дослідницьких завдань.

Всебічне розкриття досліджуваної проблеми неможливе без розуміння сутності її понятійно-термінологічного наповнення. Отже, «національна меншина» – це «група населення, осілу в даній державі, яка перебуває в кількісній і фактичній меншості відносно титульної нації або становить менше 50% всього населення, культивує свою національну окремішність, відрізняється від більшості громадян своїм етнічним походженням, мовними, культурними чи релігійними ознаками, усвідомлює власну етнічну окремішність». Важливим для розкриття теми дослідження є поняття «національно-культурний центр введення», яке означає соціальний інститут, котрий репрезентує один із механізмів культурно–національної автономії і новий тип культурно–дозвільної організації, що має завданням культурну консолідацію певного етносу, відродження, розвиток і популяризацію національної духовної культури у всіх її проявах. Вивчення нашої теми неможливе без розкриття поняття «національно-культурна автономія», під яким розуміють форму національно-культурного самовизначення у вигляді суспільного об'єднання громадян, котрі відносять себе до певної етнічної спільноти, на основі їх добровільної самоорганізації з метою самостійного вирішення питань збереження самобутності, розвитку мови, освіти, національної культури; право зазначених етнічних спільнот на вільну реалізацію своєї культурної самобутності за допомогою створення на підставі волевиявлення населення або з ініціативи окремих громадян національних культурних центрів, національних товариств і земляцтв. І обов'язковою є дефініція «національно-культурні товариства» – об'єднання національних меншин, діяльність яких спрямована на задоволення національних потреб і запитів у сфері культури, освіти, мови, на збереження і

розвиток національної самосвідомості, національної самобутності, звичаїв, традицій, історичної пам'яті свого народу, а також на вирішення колективних соціальних та економічних питань.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що в цілому сформовано дієву нормативно-правову базу, яка визначає місце й роль етноспільнот у структурі соціуму, гарантує систему прав і свобод, у тому числі громадянських та освітніх, регламентує ефективну діяльність є дошкільних, закладів загальної середньої, спеціальної і вищої освіти, позашкільних установ, забезпечує методи міжнародної співпраці у цій сфері тощо. Конституція України і чинні нормативно-правові акти є основними державними гарантами забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. Важливу роль у житті національних меншин України відіграють і спеціальні (корпоративні) нормативно-правові документи, які приділяють особливу увагу соціально-економічному захисту членів своїх об'єднань.

Захист прав національних меншин сучасними документами міжнародного права розглядається як невід'ємна частина міжнародно-правового захисту прав людини і як об'єкт міжнародного співробітництва держав. Реалізація прав національних меншин гарантується лише за умови ефективної взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права, норми яких покликані забезпечити їхній захист та розв'язання конфліктів виключно правовим, мирним шляхом.

Зусиллями органів державної влади й управління вироблено загальну стратегію розвитку етноменшин. Створено цілком ефективні форми відповідного співробітництва з країнами – історичними Батьківщинами етносів України. Окремо відзначимо зростання ролі у цій справі неурядових організацій як ознаки зміцнення громадянського суспільства. Отже, чинна юридична база забезпечує можливість усім компонентам етнонаціональної культури включатися в процес формування вітчизняного етнокультурного простору.

Створення громадських об'єднань національних меншин є одним із проявів національно-культурного відродження. Цей процес спостерігається з кінця 80-х рр. і набирає розмаху після здобуття Україною незалежності. Одразу відзначаємо тенденцію до постійного кількісного зростання таких організацій в Україні та Одеській області, що підтверджують статистичні дані. Однак варто зауважити, що таке кількісне зростання не завжди підтверджується якісними показниками в роботі громадських організацій національних меншин. Частина товариств після реєстрації втрачає свій зв'язок з первинними організаціями та не проводить роботу відповідно до своїх статутів. Інші іноді мають у своїх лавах не більше десятка справді активних членів організацій.

В процесі розвитку національно-культурних організацій відбувається вдосконалення форм і методів їхньої діяльності. Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. на території України діють такі форми, як регіональні громади – обласні, міські, сільські національні громади, релігійні об'єднання, клуби, спортивні національні секції, національні творчі колективи та спілки, жіночі клуби, національні клуби за інтересами, благодійні фонди, товариства культури тощо. У сучасних умовах від такого розшарування засновники національно-культурних товариств переходять до громадських об'єднань певної національної меншини, але з широким спектром напрямів їхньої активності.

Діяльність національно-культурних товариств забезпечує відродження та розвиток мов етнічних спільнот, видання навчальної і художньої літератури цими мовами, освіти (дошкільної, шкільної й вищої), підготовки кадрів етнічної інтелігенції, розвитку мистецтва, книгодрукування, преси, телерадіомовлення, релігії, повернення і відбудову культових споруд; товариства сприяють вивченню культурно-мистецької спадщини, традицій і звичаїв, пропагують різноманітні досягнення в цій сфері. Важливим напрямом активності національно-культурних товариств є їх намагання добиватись врахування своїх етнічних інтересів у державній політиці, одержання державних дотацій на розвиток етнічних культур. Вони

виступають ініціаторами й організаторами проведення національних фестивалів, конкурсів, оглядів, недільних шкіл, курсів та інших видів діяльності, внаслідок чого сприяють гармонізації етнонаціональних процесів, перегляду морально-ціннісної системи, трансформації культурних уподобань.

Етнічність є головним чинником самоорганізації національно-культурних товариств України. Складний комплекс різнопланових явищ, які об'єднуються в систему інформативних зв'язків, діахронного передавання інформації, спрямований на збереження національних цінностей і багатовікової історії народів у світі.

Формуючи сучасне українське суспільство в першу чергу треба знайти шляхи поєднання в національному масштабі таких соціально-політичних і культурних складових, як досягнення національної єдності; збереження багатонаціональної культури та мистецтва народу України; участь представників національно-культурних товариств в соціально-політичних та культурних процесах в державі.

У цілому, активізація діяльності національно-культурних товариств сприяє загальному пожвавленню суспільно-культурного життя всього українського народу. Духовні здобутки кожної національності збагачують культуру України, закладають міцний фундамент для міжкультурної взаємодії, міжетнічної злагоди, співпраці і порозуміння.

Діяльність громадських організацій національних меншин у тісній співпраці з владними структурами сприяє подальшому утвердженню гарантованих Конституцією України прав та свобод національних меншин. Вони виступають провідниками відродження і розвитку мов, звичаїв, традицій, культурно-мистецьких надбань та інших культурологічних акцій.

Одеська область як поліетнічний регіон – це яскравий приклад дієвості національно-культурних товариств. Дослідники визначають три основні етапи в процесі створення громадських об'єднань національних меншин на

Одещині, котрі в цілому співпадають із загальноукраїнськими тенденціями в розвитку національно-культурного руху.

Більшості національно-культурних товариств Одещини притаманний високий ступінь етнічної солідарності, згуртованості, належний потенціал для відродження історії, мови, звичаїв, традицій, збереження пам'яток традиційної самобутньої культури, посилення свого впливу на прийняття рішень як на регіональному, так і на всеукраїнському рівнях. Із моменту проголошення незалежності України всі національно-культурні товариства за основну мету ставили собі відродження і розвиток мови, культури, відновлення національних самоназв, тобто культурно-просвітницьку роботу, пов'язану з утвердженням етнонаціональної самосвідомості. Згодом культурологічно-просвітницька діяльність організацій стала доповнюватися суспільно-політичною активністю, тобто почали з'являтися певні політичні вимоги.

В нашому регіоні докладається чимало зусиль для формування моделі міжетнічної толерантності в етнополітичному та етнокультурному розвитку, збереження національних традицій, добросусідських відносин із іншими регіонами та європейськими державами. Набутий Одещиною багатий позитивний досвід становить значний суспільний інтерес і привертає увагу науковців.

В освітньому процесі досліджувана проблематика фрагментарно представлена в окремих розділах. Зацікавити учнів вивченням таких тем можна через оптимізацію методів та прийомів навчання. Значні потенційні можливості дають інноваційні технології та інтерактивні методи.

Етнокультурна учнівська компетентність реалізується у знаннях матеріальної і духовної культури, історичного розвитку, фольклору, традицій, звичаїв і обрядів народів, що мешкають в Україні, а також в уміннях застосовувати на практиці культурознавчі знання. Під час навчання історії в контексті відповідних тем важливо характеризувати феномен

культури титульної нації та культур національних меншин, історію їхнього розвитку, місце в системі світової культури, бути здатним до діалогу культур.

Відзначимо, що духовні здобутки кожного етносу збагачують культуру України, закладають міцний фундамент для міжетнічної злагоди, міжкультурної взаємодії та співпраці. Національні меншини, які мають активні та дієві громадські об'єднання, сприяють консолідації держави та розбудові громадянського суспільства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Декларація прав національностей України. Рішення Верховної Ради України від 01.11.1991 р. № 1771-XII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> (дата звернення : 11.08.2020).
2. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні». Інститут історії України НАН України. 2015. 14 с. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/147-19#Text> (дата звернення : 12.10.2020).
3. Ключові зміни в оновлених навчальних програмах 5–9 класів за результатами обговорення на платформі EdEra та на предметних робочих групах. На виконання Наказів Міністерства освіти і науки України № 52 від 13.01.2017 р., № 201 від 10.02.2017 р. 22 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/klyuchovi-zmini-v-onovlenix-navchalnix-programax-5-9-klasiv.pdf> (дата звернення : 07.09.2020).
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення : 01.01.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення : 13.08.2020).
5. Конференція асоціації національно-культурних товариств України. Радіо Свобода. Культура. 2001. 07 листопада. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/882790.html> (дата звернення : 20.10.2020).
6. Навчальні програми для 10–11 класів. Історія України. Всесвітня історія. Київ, 2017 URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya->

- osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv (дата звернення : 05.09.2020).
7. Навчальні програми 5–9 класів. Історія України. Всесвітня історія. Київ, 2017 URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення : 05.09.2020).
 8. Найбільшими противниками мовної статті є національно-культурні товариства, а не учні, батьки та вчителі. Аналітична робота «Ставлення учасників освітнього процесу до законодавчих змін щодо мови викладання (на прикладі окремих районів Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей)». *Нова українська школа. Веб-ресурс НУШ*. 2019. 1 березня. URL : <https://nus.org.ua/news/najbilshymy-protyvnykamy-movnoyi-statti-ye-natsionalno-kulturni-tovarystva-a-ne-uchni-batky-ta-vchyteli-doslidzhennya/> (дата звернення : 18.07.2020).
 9. Національні процеси в Україні : історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч. Ч. 2 / Упоряд. : І. О. Кресіна (керівник), В. Ф. Панібудьласка; За ред. В. Ф. Панібудьласки. Київ : Вища школа, 1997. 704 с.
 10. Нацменшини : права забезпечено. Інтерв'ю Голови Держкомнацміграції України Г. Москаля. *Голос України*. Газета Верховної Ради України. 2003. 14 серпня URL : <http://www.golos.com.ua/article/241986> (дата звернення : 19.10.2020).
 11. Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств : Розпорядження Президента України від 21.09.2001 р. № 252/2001-рп. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252/2001-рп#Text> (дата звернення : 24.08.2020).
 12. Про національні меншини в Україні : Закон України від 25.06.1992 р. № 2494–ХІІ. Дата оновлення : 12.12.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення : 10.08.2020).

13. Про проблеми нацменшин на Одещині. Радіо Свобода. Культура. 2001. 25 жовтня. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/882233.html> (дата звернення : 17.10.2020).
14. Процеси політизації етнічності в Україні : загрози та можливості для державної політики в умовах зовнішньої агресії. Аналітична записка. *НІСД Національний інститут стратегічних досліджень. NISS National institute for strategic studies.* 2017. 04 серпня. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/procesi-politizacii-etnichnosti-v-ukraini-zagrozi-ta-mozhливosti-dlya> (дата звернення : 14.07.2020).
15. Сучасний стан забезпечення національно-культурних потреб представників молдовського етносу в Україні. Аналітична записка. *НІСД Національний інститут стратегічних досліджень. NISS National institute for strategic studies.* 2013. 06 серпня. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/suchasniy-stan-zabezpechennya-nacionalno-kulturnikh-potreb-predstavnikiv> (дата звернення : 11.07.2020).
16. Товариство «Бірлік» (Ефір телепрограми «Ана тарафи» – Рідний край). Суспільне. Одеса. 2020. 8 липня. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=VWtDxNeHBkg> (дата звернення : 24.10.2020).

ЛІТЕРАТУРА

17. Алмашій В. В. Національно-культурні товариства Закарпаття : аналіз співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування у налагодженні прикордонного співробітництва краю. *Ефективність державного управління.* 2014. Вип. 39. С. 239–247. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_39_31 (дата звернення : 08.09.2020).
18. Архипенко Е. П. Національний культурний центр : принципи діяльності, тенденції розвитку, умови, напрямки і форми роботи. *Всі ми*

- твої діти, Україно : Інформаційно-методичний збірник*. Київ, 1998. Вип. 4. 47 с.
- 19.Багмет М., Ляпіна Л. Міжкультурна взаємодія громадських об'єднань етнospільнот України. *Політичний менеджмент*. 2004. № 2. С. 68–77.
- 20.Барановська Н. В. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави. *Життєвий простір України : політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 рр.) : збірник наукових статей*. Київ, 2012. С. 56–82.
- 21.Белова Т. Свято рідної мови. Всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета «Міграція». 2019. 01 березня. URL : <http://migraciya.com.ua/news/Official/svjato-rdno-movi/> (дата звернення : 04.11.2020).
- 22.Биков О. Внутрішньодержавні нормативно-правові гарантії забезпечення прав та свобод національних меншин в Україні. *Право України*. 2000. № 8. С. 51–55.
- 23.Білявська О. С. Регіональний аспект етнополітики сучасної України : етнокультурні процеси у Закарпатті. *Сторінки історії : збірник наукових праць*. 2011. Вип. 32. С. 202–214.
- 24.Булавіна С. Джерела вивчення діяльності національно-культурних товариств Волині у першій третині ХХ століття. *Історико-правовий часопис*. 2015. Вип. 2. С. 25–29.
- 25.Булавіна С. Є. Українські національно-культурні товариства на Волині в першій третині ХХ століття (короткий історіографічний огляд). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 18–21.
- 26.Васильченко О. П. Деякі актуальні питання забезпечення принципу рівності прав національних меншин в Україні. *Право і суспільство : науковий журнал*. 2017. № 1. Ч. 2. С. 3–8.
- 27.Васильченко О. П. Сутність принципу забезпечення рівності прав і свобод національних меншин. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 79–83.

28. В Одесі представники грузинської діаспори організували благодійний збір коштів на потреби поранених воїнів АТО та дітей-переселенців. Урядовий портал – Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 2014. 24 листопада. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/247772114> (дата звернення : 28.10.2020).
29. Герасименко П. Національно-культурні товариства як інструмент геополітичного впливу. *ZAXID.NET*. 2011. 9 лютого. URL : https://zaxid.net/natsionalnokulturni_tovaristva_yak_instrument_geopolitichnogo_vplivu_n1122385 (дата звернення : 04.09.2020).
30. Гончарова Н. О. Методика викладання історії у вищій школі : навчальний посібник. Харків-Ізмаїл : ФОП Шейніна О.В., 2009. 328 с.
31. Гончарова Н. О. Українсько-молдовська проблематика в шкільних курсах історії. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку III тис. у країнах Європи та Азії* : Матеріали XLV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 55–56.
32. Гончарова Н. О. Усноісторичний метод як інструмент вивчення етнофольклорних особливостей. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету : збірник наукових праць. Серія «Історичні науки»*. 2019. Вип. 40. С. 44–49.
33. Грабська А. Асоціація болгар України спростувала участь у створенні Народної ради Бессарабії. DW. Made for minds. Новини й аналітика про Німеччину, Україну, Європу та світ. 2015. 07 квітня. URL : <https://www.dw.com/uk/асоціація-болгар-україни-спростувала-участь-у-створенні-народної-ради-бессарабії/a-18366248> (дата звернення : 28.10.2020).
34. Грузинський культурно-освітній центр «Іверія». Сайт Багатонаціональна Одещина. 2020. 11 листопада. URL : <https://national.od.ua/dovidnyk/hromadski-orhanizatsii-natsionalnykh->

- spilnot-odeshchyny/hruzynskij-kulturno-osvitnij-tsentri-iveriia.html (дата звернення : 14.11.2020).
35. Дарунки національних меншин. Сайт Одеської національної наукової бібліотеки. 2012. 19 квітня. URL : https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=511 (дата звернення : 06.10.2020).
36. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків : Видавнича група «Основа», 2009. 176 с.
37. Євтух В. Концептуальні засади вирішення етнонаціональних проблем. *Політичний менеджмент*. 2007. № 4. С. 14–30.
38. Запорожець М. Міжнародний соціальний проект «Діти просять миру». Community. Журнал для космополіта. 2019. 17 червня. URL : <https://community.com.ua/news-community/mizhnarodnyj-sotsialnyj-proekt-dity-prosyat-mugu/> (дата звернення : 17.10.2020).
39. Запрошуємо на презентацію. Сайт Одеського історико-краєведческого музею. 2019. 13 липня. URL : <https://www.facebook.com/Odessa.Regional.History.Museum/posts/2216291111820921/> (дата звернення : 31.10.2020).
40. Зеркаль М. М. Освіта національних меншин України (1990–2000-ні рр.). *Український історичний журнал*. 2013. № 2. С. 121–135.
41. Інтерактивні методи викладання. Практичні поради для суддів-викладачів. Київ: ФОП Демчинський О.В., 2017. 64 с.
42. Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання / Упоряд. : І. В. Бринош, Е. П. Петровський. Одеса : Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2011. 280 с.
43. Кдирова І. О. Етнічність в процесах культурного розвитку багатонаціонального суспільства України. *Молодий вчений*. 2017. № 8. С. 43–47.
44. Кдирова І. О. Національно-культурне відродження етнічних спільнот у незалежній Україні. *Культура і сучасність*. 2014. № 1. С. 120–125.

- 45.Кіосєва Д. В. Діяльність національно-культурних товариств у світлі сучасних наукових розвідок. *Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації* : матеріали міжнародної студентської наукової конференції, м. Одеса, 8 травня 2020 р. Одеса : Молодіжна наукова ліга, 2020. Т. 6. С. 6–8.
- 46.Кіосєва Д. В. Етнонаціональна складова в освітньому процесі. *Science and practice : implementation to modern society* : матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції, м. Манчестер, Велика Британія, 26–28 грудня 2020 р. Манчестер : Peal Press Ltd., 2020. С. 1177–1180.
- 47.Коваленко С. Громадський вимір національно-культурного розвитку чеської меншини в Україні. *Матеріали до української етнології*. 2012. Вип. 11. С. 117–122.
- 48.Ковач Л. Національно-культурні товариства Донбасу в інституціоналізації громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 6 (68). С. 311–322.
- 49.Ковач Л. Л. Національно-культурні товариства України : сучасний стан та проблеми розвитку. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. № 40. С. 97–107.
- 50.Комар Я. В. Національно-культурні товариства як прояв сучасного національного відродження (на прикладі болгар України та Молдови). *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Історія*. 2009. Т. 104. Вип. 91. С. 113–118.
- 51.Корчак Н. До проблеми етнокультурної самоорганізації національних меншин Львівської області. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2005. Вип. 20. С. 103–109.
- 52.Костова Г. І. Міжнародно-правовий захист прав національних меншин. *Міжнародні читання присвячені пам'яті професора Імператорського*

- Новоросійського університету П. Є. Казанського* : матеріали Міжнародної конференції, м. Одеса, 22–23 жовтня 2010 р. Одеса : Фенікс, 2010. С. 121–123.
53. Коянс А. А. Створення перших національно-культурних товариств у Запоріжжі (кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст.). *Музейний вісник*. 2013. № 2. С. 179–189.
54. Кравченко О. В. Концептуальні моделі ідентифікації національно-культурного простору України в сучасному публічному інтелектуальному дискурсі. *Культура України : збірник наукових праць*. 2014. Вип. 47. С. 13–23.
55. Лазур Я. В. Поняття, ознаки та види національно-культурної автономії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 24. С. 393–400.
56. Лойко Л. І. Громадські організації етнічних меншин України : природа, легітимність, діяльність : Монографія. Київ : Поліграфічний центр «Фоліант», 2005. 633 с.
57. Лойко Л. Національно-культурні товариства як форма організації та представництва інтересів етнічних громад. Сайт «Буковина толерантна». 2010. URL : <http://buktolerance.com.ua/?p=1395> (дата звернення : 02.05.2020).
58. Ляпіна Л. Діяльність національно-культурних товариств у південному регіоні України на сучасному етапі. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2005. С. 286–295.
59. Ляшенко О. Питання національних меншин у сучасних міждержавних відносинах України. *Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України* : За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції «Етнополітика в Україні : дискурс і реалії», м. Київ, 21 листопада 2019 р. Київ : Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. Вип. 3–4 (99–100). С. 140–163.

- 60.Македон В. В. Національно-культурні об'єднання в суспільному та культурному житті Одеси XIX – початку XX століття : історіографія проблеми. *Записки історичного факультету*. 2014. Вип. 25. С. 177–191.
- 61.Максименко О. І. Удосконалення діяльності районних державних адміністрацій в етнонаціональній сфері. *Публічне адміністрування : теорія та практика*. 2012. Вип. 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2012_2_7 (дата звернення : 23.06.2020).
- 62.Максименюк М. Ю. Наукові підходи до вивчення інтересів етнічних груп в контексті розвитку поліетнічного соціуму. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2010. Вип. 41. С. 208–221.
- 63.Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького ; Відп. ред. Ю. І. Римаренко. Київ : Довіра ; Генеза, 1996. 942 с.
- 64.Мацейків Т. І. Методика реалізації етнокультурної складової змісту історії України у 7–8 класах : методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.
- 65.Мелеганіч Г. І. Громадські об'єднання етнонаціональних меншин у процесі становлення громадянського суспільства в Україні. *Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 30–31 січня 2015 р. Львів : Львівська фундація суспільних наук, 2015. С. 109–113.
- 66.Національні меншини в Україні : інформаційно-бібліографічний покажчик / Упоряд. І. Винниченко, В. Горювий ; Інститут досліджень діаспори. Київ : Видавничий дім «Стилос», 2003. 252 с.
- 67.Національні меншини України : історія та сучасність : науково-довідкове видання / упоряд. І. Винниченко, Р. Марценюк. Київ : Міжрегіональна академія управління персоналом, 2006. 252 с.

68. Національно-культурне об'єднання «Афганська община». Сайт Багатонаціональна Одещина. 2020. 11 листопада. URL : <https://national.od.ua/dovidnyk/hromadski-orhanizatsii-natsionalnykh-spilnot-odeshchyny/natsionalno-kulturne-ob-iednannia-afhanska-obshchyna.html> (дата звернення : 02.11.2020).
69. Немгирова С. Н. Национально-культурные общественные объединения как фактор обеспечения стабильности в полиэтничном регионе. *Вестник Института комплексных исследований аридных территорий*. 2013. № 2 (27). С. 97–100.
70. Одеситів запрошують на фестиваль німецької культури. Офіційний сайт міста Одеса. 2017. 29 серпня. URL : <https://old.omr.gov.ua/ua/news/98800/> (дата звернення : 15.09.2020).
71. Омельчук В. В. Особливості інтеграції національних меншин в єдиний гуманітарний простір України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 141–153.
72. Орел Л. М. Глобалізаційні процеси та етнокультурний простір незалежної України. *Традиційна культура в умовах глобалізації : культурна ідентифікація та інформаційне суспільство* : матеріали науково-практичної конференції, м. Харків, 18–19 травня 2012 р. Харків, 2012. С. 117–122.
73. Пекарчук В. М. Культура етноменшин України: відродження й розвиток (1990–2000-ні рр.). *Український історичний журнал*. 2015. № 2. С. 131–147.
74. Пекарчук В. М. Просторові (регіональні) координати етнокультурної політики та їх культурно-мистецькі репрезентації у 1990–2000-х рр. *Історія науки і біографістика*. 2014. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2014_2_13 (дата звернення : 27.06.2020).
75. Попеску М. В Україні активізувався вірус «Великої Румунії». Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. 2018. 25

- квітня. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2449018-v-ukraini-aktivizuvavsya-virus-velikoi-rumunii.html> (дата звернення : 15.10.2020).
- 76.Потіха О. Б. Діяльність національно-культурних товариств Західної України у міжвоєнний період. *Актуальні питання сучасної науки* : Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 7–8 липня 2017 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. У 2-х ч. Ч. 1. 128 с. URL : <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/21901> (дата звернення : 21.06.2020).
- 77.Різникова Я. Діяльність національно-культурних товариств Одещини як чинник добросусідства. *Історичні традиції добросусідства Одещини. Науково-популярне видання*. Одеса, 2011. С. 136–159.
- 78.Розвиток культури національних меншин на Україні. *Освіта.ua*. 2010. 25 жовтня. URL : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11236/> (дата звернення : 03.07.2020).
- 79.Свистович М. Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. Сайт Майдан. За вільну людину у вільній країні! 2002. 19 липня. URL : <https://maidan.org.ua//arch/lib/1027091378.html> (дата звернення : 03.10.2020).
- 80.Сергеев А. В. Діяльність українських культурно-національних товариств на Донеччині та Закарпатті в контексті сприйняття ними державотворчих процесів у період першої половини 1990-х років. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 2. С. 89–93.
- 81.Тимофеев С. Управління у сфері етнонаціональних відносин за часів незалежності української держави. *Державне управління та місцеве самоврядування : збірник наукових праць* / Гол. ред. С. М. Серьогін. Дніпропетровськ, 2010. С. 52–59.
- 82.Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 315 с.
- 83.Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти–суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління : удосконалення та розвиток*.

- Електронне наукове фахове видання. 2020. № 7. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/55.pdf (дата звернення : 11.09.2020).
- 84.Христенко. В. Національно-культурні товариства Одещини : етапи формування. *Сайт «Буковина толерантна»*. 2010. URL : <http://buktolerance.com.ua/?p=1459> (дата звернення : 06.05.2020).
- 85.Хрящевська Л. М. Діяльність національно-культурних товариств України в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки*. 2013. Вип. 3 (35). С. 48–52.
- 86.Хрящевська Л. М. Національно–культурні об’єднання як прояв національного відродження та розвитку етнічних меншин в 90-х роках ХХ століття. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (28). Ч. 2. С. 16–20.
- 87.Циганенко Л. Одеська обласна асоціація «Бессарабія» : особливості становлення та діяльності. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 26–28 лютого, 2013 р. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 75–77.
- 88.Щербина Н. Ф. Грецький етнос в Одесі: деякі аспекти історії та сучасного стану. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 197–202.
- 89.Ювілей Ради представників національно-культурних товариств Одеської області. Сайт Одеської національної наукової бібліотеки. 2020. 03 січня. URL : https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=2682 (дата звернення : 03.10.2020).
- 90.Яцишин Н. Г. Регулювання прав національних меншин у міждержавних договорах: історія та сучасність. *Міжнародний юридичний вісник : актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3 (6–7). С. 281–289.

